

ЛІТАЕРИ

— * —
літєрачтва
наук
Мистецтво

ВИДАВНИЦТВО
„НОВІ ДНІ“
ЗАЛЬЦБУРГ

ЛІТАВРИ

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ

І НАУКОВО - ПОПУЛЯРНИЙ

===== МІСЯЧНИК =====

Прекрасна плястика і контур строгий
Добірний стиль, залізна колія —
Оце твоя, Україно, дорога.

Микола Зеров -

ЧИСЛО

2

ТРАВЕНЬ

1947

ОРГАН СПІЛКИ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ, ЛІТЕРАТОРІВ І МИСТЦІВ У АВСТРІЇ

ВИДАС: ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“ — ЗАЛЬЦВУРГ

Обкладинка М. Бутовича.

Редакція Колегія: Ю. Клен, Б. Николин,
І. Кошелівець, Ю. Дивнич, Б. Олександров.

Головний Редактор — Ю. Клен.

ПАВЛО ФИЛИПОВИЧ

ІЗ ЗБІРКИ »ЗЕМЛЯ І ВІТЕР« *

1.

Не золото, ливан і смирну
приносять троє царів —
весняну радість незмірну
віщую сонячний спів.

Так завжди було — і нині,
голубить дітей земля
і знов віддає людині
свої широкі поля.

Повітря, рослини, води,
вітають усі блакить,
усі приходять до згоди
безмежно життя любить. -

І навіть дано Орфею
не слова летючий дим, —
всевладну силу, щоб нею
і камінь зробив живим.

* Друкуємо з нагоди 25-річчя збірки „Земля і вітер“.

2.

Кому не мріялось, що є незнана Музя, —
Безжурна дівчина, привітна і струнка,
Яка в минулому з'являтися уміла
Поетам радості, і вроди, і любови
І навіть дудочку приносила тоненьку
І награвала їм пісні сама.

Усім здавалося, що втіху безтурботну
Вони знаходили, можливо, у гаю,
А може інколи над струменем прозорим,
Де сонце іскриться і де сміється місяць
І очерет без вітру шелестить.

Не вірте мрійникам, не слухайте померлих...
Борвієм, пристрастю і згагою степів,
Тугою темною і буйними дощами
Життя несеться над усіми нами
І вимагає ладу і пісень!

І прокидається мелодія щаслива
На дні тривожної і тоскної душі,
І сам дивуєшся, почувши власний витвір, —
І хтось впевнятиме, і ти тому повіриш,
Що це Незнана пестила тебе.

1922

ЗОЛОТИЙ ПОТІЧОК

(Продовження)

Наступного ранку Катруся встала в сьомій годині рішуча й на-
віть бадьоріша, ніж звичайно: сьогодні вона йде на роботу... Йде мити
підлогу та прибирати забрукане вапном, фарбою та брудом примі-
щення німецької ідаліні.

— „Що вдягнути?“ — промайнуло в її голові, але розв'язала це
питання швидко — за пів хвилини: певна, що треба вдягнути щось
старе, приношене, щоб не школа було зіпсувати брудною роботою...
Отже вдягнула приношену з латками на ліктях сукню, грубі вовняні
панчохи та старі спортивні черевики на низьких обcasах... Віяв холод-
ний, морозний вітер, — тому на голову вдягнула темні стару, але теплу,
що материну хустку... Мабуть під впливом голодування Катруся стала
вразливо - чутка до морозу та холоду, а й же не можна тепер зах-
воріти або застудитися: вона ж вагітна... Неважно, що в цьому одя-
гові вона негарно виглядає: лиш би тепло і для брудної роботи прак-
тично!

Катруся біжить швиденько вулицями, а мороз боляче зціплює
пальці її ніг, і худорляве, маленьке тіло її тримтить; вона ще нічого
не їла, але... вона сита надією, що сьогодні її нагодують німці: адже
вона біжить мити для них забрукану після ремонту підлогу...

Прибігла на зазначену Галею адресу якраз вчасно: рівно в вось-
мій. Великі вхідні двері подались під її несміливим тиском, і вона
опинилася у просторому вестибюлі, де побачила пілій натовп молодих
жінок і дівчат. Денне світло скупо освітлювало вестибюль, воно
з труднощами просочувалось крізь різникольорові, замерзлі шиби
вікон, і Катруся, зайшовши з вулиці, не зразу з'орієнтувалась у но-
вій обстанові...

В першу хвилину її лише вразив жіночий галас, писк, дзвінкий
молодий сміх... Жіночий натовп гудів, зудів, неякаче вулик спо-
лоханих бджіл. Поява Катруся у вестибюлі не звернула на себе жод-
ної уваги; притулівшись спиною до стіни, вона мовчики спостерігала,
що діялось довкола... А діялось щось дивне, для Катруся зовсім не-
зрозуміле... Жінки метушливо переодягались, чепурилися... Майже
кожна мала у валізочці елегантні мешти та тонесенькі панчішки-па-
вутинки... Гальоші, вальянки, теплі старі або незgrabні черевики, грубі
вовняні панчохи — все це скидалось геть і ховалось до валізочок, а
натомість на жіночі ніжки швидкими рухами (адже у вестибюлі було
холодно!) одягалася інша в більшій або в меншій мірі елегантна
оболонка: різних кольорів панчішки-павутинки та на високих обца-
сах мештини. Щід плащем майже кожна мала коротенькую, елегантну,

часто з великим декольте сукні... Якщо під сподом був грубий сшитер, то і його теж ховалося до валізочки... Розмотувались з платків жіночі голівки, і майже кожна голівка мала старанно зроблену у фрізієра зачіску... Одна одній тримали маленькі, кишеневкові даєркальця, і кожна приводила до порядку зім'яті платком штучні кучері. майже кожна фарбувала собі уста, пудрувала носика... За невеликими винятками все це був молодняк у віці до двадцяти років; деякі були вже помітно скудлі від голоду, а деякі ще виглядали здорові.

„Може тут який баль має бути, а Галя мені неправильну адресу дала?“ — думала спантелічена цим видовищем Катруся, спираючись об стінку вестибюлю недалеко вхідних дверей: — „Але ж — баль у восьмій годині ранку?... Це ніби теж неможлива річ... А може сьогодні якенебудь німецьке свято, і з тоЯ нагоди баль?“

Зрозуміти було годі, але для Катруся було ясне одне: вона не туди попала... Адже не може бути, щоб ці вдягнені в бальні туалети дівчата прийшли мити підлогу після ремонту! Катруся вже збиралася піти собі геть, коли до неї наблизилась якась жінка, років 28-ми, скромно зачесана й одягнена зовсім звичайно, не по-балльному...

— Ми з вами тут найстарші, — сказала, усміхаючись, вона, — але, вибачайте за слово... дурніші за всіх... Зовсім зелений молодняк розуміє ситуацію, а ми з вами — ні...

Катруся не знала, що на це відповісти. Помовчавши якусь хвилину, вона спромоглася поставити запитання: — Скажіть мені, будь ласка, чого Ви сюди прийшли?

— Я прийшла мити підлогу... Я учителька, але тепер тяжко голодую з дитиною і була б рада десь у німецькій їдалальні посудомийкою влаштуватись...

Катруся глянула в обличчя учительки: під очима в неї були опухлі півкруги, неzapеречлива ознака крайньої стадії голодування...

— Ну, а ці дівчата чого прийшли сюди? — спитала Катруся.

— Теж підлогу мити; цей молодняк в більшості своїй підібраний і присланий сюди керівницею Жіночої Біржі Праці.

На цьому розмова урвалась, бо до вестибюлю зайшов коханець Галі — Фріц... Катруся його бачила двічі, останній раз місяць тому, і тому впізнала відразу... Це був високий, масивно-збудований німець, років 50-ти з червоним, ніби надутим обличчям і золотими зубами... Ці золоті зуби він вставив собі в Харкові, і Катруся знала, що Галя за харчі скуповувала для Фріца золото... Коли Катруся бачила його перший раз у грудні, то він ще не мав золотих зубів... Ця дрібничка зразу кинулась у віці Катруся, як тільки Фріц розкрив рота і сказав: „гутен морген!“, звертаючись до жіночого натовпу...

Жіночий натовп, відповівши на привітання, спочатку заворушився, потім нерухомо застиг і затих...

Фріц відкашлявся і спітав, хто з жінок добре розуміє по-німецьки. Кілька жіночих голосів пискнуло „Іх, іх...“, але ніхто не вийшов з натовпу... Фріц очікував... Тоді до Фріца підійшла та сама вчителька, яка щойно розмовляла з Катрусею, і сказала йому, що вона може допомогти йому порозумітися з натовпом жінок...

Фріц наказував, учителька перекладала... Усі за розпорядженням Фріца пішли до приміщення майбутньої Ідельні... Це були дві великі покищо зовсім порожні залі, дуже брудні та заляпані свіжим вапном та фарбою, але теплі, бо в цьому будинку вже було відремонтовано і діяло центральне опалення... Фріц швиденько переглянув документи жінок: весь цей молодник був дійсно спрямований юди керівниццею Жіночої Біржі Праці; учителька подала йому якусь записку, яку він прочитав і, сказавши „і'ут“, заховав до кишені. Катруся не мала нічого... Вона наблизилася до Фріца остання і сказала по-німецьки: — Я — Катрін — товаришка Галі.

— А, зо, зо, — ніби здивовано протягнув Фріц і ще більше здивовано оглянув Пі мізерну, так бідно вдягнену постать... — Я Вас не відзначав, — сухо додав він.

Тимчасом елегантно вдягнені, з кучерявими фризурами дівчата поскідали свої плаці, десь зложили їх на папір у кутику залі і тепер стояли одна другої краща, готові до виконання Фріцових розпоряджень.

Фріц одних призначив чистити вікна, інших мити підлогу... Якими міркуваннями він керувався при цьому роаподілі — не знати, але коли дівчата вилізли на підвіконня і, напинаючись, почали зішкрябувати вапно та бруд зі скла та луток, Катруся з цікавістю ствердила собі, що на вікнах опинилися найкращі та наймолодші дівчата... Дівчата другого сорту, в тому числі й Катруся з учителькою, були призначенні мити підлогу... Коло вікон була порівняно чиста робота, а надто, що знадвору їх не мили, бо були замерзлі, а зачищували бруд лише зсередини на лутках та на підвіконні. Зате миття підлоги було надзвичайно брудною роботою...

Але наказ — наказом: дівчата другого сорту попідтикували і без того занадто коротенькі суконки і почали мити підлогу, покажуючи Фріцові обтягнені павутинкою панчішок різного фасону ніжки...

Брудна, змішана з білим вапном вода набігала на блискучі носики елегантних мештиків, але дівчата, як видно, тим не журилися: мили підлогу весело, жартуючи, ніби так і має бути...

Катруся теж змивала бруд з вапном поруч з учителькою і з великом заікавленням очікувала, що буде далішче; Її дуже цікавило, навіщо ці туалети: невже всі ці дівчата так одягнулися для того, щоб завоювати увагу золотозубого Фріца? Високий, масивний Фріц то зникає кудись, то знову з'являється і наглядав за роботою дівчат, але зовсім не підгравяв і не покрикував, щоб робота краще посувалася вперед... І взагалі було дивно, нащо жіноча біржа праці при-

слала сюди для миття підлоги та вікон у двох залах Ідаліні таку велику кількість дівчат... Іх було 20—25, а можливо що й більше... Катруся здавалось, що для приведення Ідаліні до порядку було б досить і чотирьох жінок... А тут товклося 25, а порядку не було, і Фріц зовсім не виявляв особливого прагнення цей порядок установити... Коли наймолодше дівчатко з тих, що працювали на підвіконнях, зіскочило вниз і заявило Фріцові, що роботу з вікном вже закінчено, Фріц незадоволено прикрикнув, наказуючи знову виліти на теж саме підвіконня... та зачищувати те саме вікно „нох аймаль...“

Це було маленьке, бідно вдягнене дівчатко років 13-ти з дуже худесеньким, але гарним личком та двома кісками; воно, мабуть, і старалося зробити свою роботу швидко й чисто і тим заслужити похвалу німецького начальства... Коли спантеличене дівчатко вилізло назад на підвіконня, його сусідка, дебела дівка років 18-ти еказала: „Не будь дурна! Роби повільно! Хіба не бачиш, як усі роблять?“ А всі й справді працювали надзвичайно повільно та мляво... Катруся й собі працювала повільно, напружено очікуючи обіду, який, згідно з обіцянкою Фріца, має бути о 12 годині. За повільною і непікавою роботою — повільно й мляво минали хвилини.

Коли раптом зачувся рух у вестібюлі та голосна німецька розмова і сміх... Фріц з несподіваною для його масивної постаті легкістю підскочив до дверей і відчинив їх з виразом застиглого на його червоному обличчі глибокого респекту перед високими гостями... Цо залі й справді входили три німецькі офіцери — два молодих, а один старший, років 50-ти і мабуть рангою вищий, бо він зайшов перший і попрямував уперед у супроводі молодих... Фріц з респектом тупцював ззаду... Офіцери зупинилися проти вікон, з цікавістю розглядаючи дівчат, що стояли на підвіконнях — у коротеньких сукнях та гарнесеньких мештіках на високих обcasах... Погляди всіх присутніх були тепер спрямовані туди, куди дивилися достойні гости. Це була справді непогана вітрина жіночих ніжок, яку Фріц (треба віддати йому належне) підбрав досить майстерно... На шістьох величезних підвіконнях залі стояло 12 гарних і дуже молоденьких дівчат (по дві на кожне вікно). Тут були бльондинки, брунетки й шатенки, тут була навіть одна дебела (великий раритет у голодному Харкові), тут були середньої комплекції та зовсім тендітні й худенькі... Тут були обтягнені різними павутинками панчішок різної величини та різного фасону жіночі ніжки, які на високому п'єдесталі підвіконь і під яскравим промінням лютневого сонця можна було цілком досконало розглянути... О, Фріц знав, що робив, коли найкращих дівчат виставив на підвіконня! Лише маленьке, бідно вдягнене дівчатко з двома кісками було сумною плямою на цьому яскравому фоні... Але й воно мало свою вартість: це був жіночий пуп'яник майбутньої квітки, це була недозріла ягідка, що має терпкій смак...

Офіцери безцеремонно оцінювали товар в його деталях, оглядаючи дівчат з голови до ніг, з ніг до голови та обмінюючись між собою гострими дотепами, які викликали дружній сміх...

Вони переходили від одного підвіконня до другого, оцінюючи, смакуючи, шуткуючи, питуючи кожну дівчину, як її звати та чи вміє вона говорити по-німецьки...

Ралтом найстарший рангою і віком офіцер запримітив маленьке дівчатко, иke стояло на крайнім вікні з протилежного боку і широкорозкритими, дитячими очима нерухомо дивилося на офіцерів.

— Як тебе звати, маленька? — спитав він по-німецьки.

— Ірене, — зачулася у великий залі тихенька відповідь дівчинки.

— Чи можеш ти говорити по-німецьки?

— Так, мій пане! Моя мама навчила мене німецької мови.

— А... Ти маєш маму, тата?

— Ні, мій пане, тато помер давно, а мама померла тиждень тому від голоду...

— А, зо... — сказав найстарший офіцер і, звертаючись до Фріца, розпорядився: — Маленька Ірена має обслуговувати мій стіл...

Найстарший офіцер, як видно, любив терпкій смак недозрілих ягід.

Усю цю нескладну розмову Катруся дуже добре зрозуміла, бо вона вже встигла трохи оволодіти німецькою мовою...

Достойні гости, оглянувши дівчат на підвіконнях, звернули напрещі свою високу увагу й на дівчат другого сорту, які мили підлогу... Знову поспались гострі німецькі дотепи, жарти, сміх... Дві досить дебелі, здорові дівки звернули на себе увагу обох молодих офіцерів (адже дебелість — раритет у голодному Харкові), і Катруся здалося, ніби Фріц дістав відносно цих дівчат якесь розпорядження...

Катруся з учителькою мили підлогу коло самих вихідних дверей. Чи треба казати, що офіцери пройшли мимо них, пеначе коло зовсім порожнього місця?...

В кінці робочого дня, коли обі залі було приведено до порядку, Фріц оголосив жінкам, кого прийнято на роботу до ідалні на посади посудомийок, кухонних помічниць та піддавальниць... Таких щасливих було дванадцять, бо саме стільки потрібно було для ідалні: 10 було з числа тих, що стояли на підвіконнях та 2 дебелі дівки які мили підлогу і сподобались молодим офіцерам... Зате дві найбільш худорляви, з ознаками голодування інтелігентки, хоч і мали щастя стояти на підвіконнях, але до штату ідалні не попали, бо, відома річ, німці дуже худих не люблять... Дарма, що худорляви інтелігентки вміли говорити по-німецьки, а дебелі дівчата — ні...

Фріц пояснив, що дівчата будуть обслуговувати ідалню під час обіду та вечірі, а тому мусітимуть ночувати в цьому ж таки будинку, бо повернатись додому в заборонений владою час, цілком очевидна реч, — не можна ...

Додав, що будинок опалюється, і приміщення для дівчат передбачено...

Катруся з учителькою вийшли на вулицю... Обом зазирала голодна смерть у самі очі, обі йшли мовчкі...—Шкода маленького дівчатка!—сказала учителька.

— Так,—відповіла Катруся...

Дійшовши до рогу, розійшлися у різні боки мовчазні, пригноблені...

— До побачення, якщо лишимося живі!

Минуло три дні... Пробудившись зранку і глянувши в даєркало, Катруся побачила в себе під очима ледве помітні припухлі півкури... Глянула на ноги і завмерла... маленькі ступні П ніг не були вже худими: вони виглядали сьогодні навіть дуже привабливо й гарно, як колись, коли вона ще не голодувала... У схудлої до стану кістяка Катруся ступні ніг почали поправлятися і вже виглядали нормально... Холодний піт виступив на скронях Катрусі... не було жодних сумнівів — це почалось опухання... — „Як могла я не помітити цього раніш ?!?” — шепоче тремтячими губами Катруся і нервозно-швидко одягається: — „Це певно тому я не відчувала цієї припухlosti моїх ніг, що я ношу тепер занадто вигідні черевики... Адже голодуючим в початковій стадії опухання завжди здається, що взуття стало тісне...“

Куди й до кого бігти? Де шукати порятунку?

Того ж таки дня Катруся очікувала коло кабінету доцента В., закінчила він приймати хворих... Вона вирішила порадитись з ним, як з лікарем і як з другом покійного батька...

Ось уже 20 хвилин на першу... Всі лікарі закінчили приймати хворих і побігли—хто куди —шукати, чим би задоволити настирливі вимоги шлунка, і лише доцент В. не виходить зі свого кабінету...

Зовсім порожні стали великі коридори поліклініки... і лише самотня Катруся нервово очікує свого старого друга... Вона стоїть, притулівшись до дверей кабінету, і мимоволі прислухається... З кабінетучується так добре знайомий її голос доцента, який потиху щось говорить і... виразний жіночий, або скоріше дитячий плач, скликування...

Минає ще десять довгих хвилин, і раптом двері кабінету рвучко відчиняються, і з них виходить дівчинка років 16-ти з дитячим, заплаканим личком і довгими кольору соломи косами, які закінчуються зворушливими бантами з чорної стяжки... Вигляд школлярки старшої кляси... вона швидко біжить коридором до виходу, вона навіть не помітила Катрусі, яка довго і здивовано дивиться їй вслід...

Тимчасом доцент вже вийшов на коридор і з широю усмішкою на устах подав Катрусі руку...

— Як я втішений, що ви прийшли! Я вже сьогодні хотів до вас навідатись, чи все з Вами в порядку...—каже він, стискаючи тоненькі костомашки Катрусиних пальців...

— Що могла робити у Вашому кабінеті ця школярка, і чому вона плакала? — питав Катруся, забувши на якусь хвилину про свою біду...

— Це, Катрусе, — лікарська таємниця... А втім... таких таємниць тепер на моїй голові—тисячі, і саме тому вони перестають бути таємницями і робляться вже справжнім лихом, про яке треба говорити і про яке не зашкодить знати такій молоденькій жіночці, як ви,—гірко говорить доцент В.

Вони йдуть обов'язковим коридором, потім спускаються сходами вниз до виходу...

— Вона й справді школярка...—продовжує доцент,—Ї заразив сифілісом німецький офіцер... Тому ї опинилася в моєму кабінеті...

Вийшовши на вулицю, де вже по-весняному світить лютневе сонечко, доцент уважно дивиться на Катрусине обличчя і, різко змінивши тему, говорить із широю тривогою в голосі:

— Катрусе, ви мені не подобаетесь! Так не годиться!... Я все знаю, я все, все розумію... О, я вас добре знаю! Ви не з тих жінок, які продають німцям своє тіло... і саме тому ви голодуєте... Не заперчуйте! У вас вигляд тяжко голодуючої людини, яка вже с напередодні опухання...

— Ви помиляєтесь, — ледве стримуючи сльози, говорить Катруся.— Я не напередодні опухання, а я вже опухаю... Сьогодні зранку у мене були маленькі півкола під очима, а ступні моїх ніг уже поправилися, стали нормальні, як були колись... І до того ж... я... мені так неприємно вам це говорити... я... вже п'ятий місяць вагітна...

Доцент зупинився, він не йде дальше, стоїть і, упершись напружені-уважними очима в обличчя Катрусі, мовчки й насторожено слухає...

— Чому раніш мені про вагітність не сказали?—суворо питав він і повертає назад до поліклініки...

— Куди ви йдете? Адже вам додому якраз у протилежному напрямку! О, розсіяність учених мужів! — робить невдалу спробу пошуткувати Катруся...

— Я йду не додому, а до поліклініки, бо я ще маю сьогодні прийняти одну пацієнту, а саме— вас...

— Я не хочу!—каже з сльозами в голосі спантеличена й засоромлена Катруся, але слухняно тупцює за своїм старим другом до поліклініки...

Оглянув Катрусю уважно, детально, довго мацяв маленькі пріщуклі ступні І ніг і нарешті твердо і трохи сердито сказав:

— Становище серйозне, особливо враховуючи вагітність... Але не безнадійне, і ми з вами спрямуємо наші спільні зусилля та те,

щоб рятувати вас і дитину... Ви, певна річ, хлопчика хочете. А їм' вже придумали?

— Так, — засоромлено каже Катруся:—Тарасик...

— Тарасик, Тарасик!—покривляється Й докент:—А що Тарасик голодує, то мамі байдуже! Як сміли ви не сказати мені раніше про вашу вагітність???

Так розмовляючи, докент ристає у себе в шафі, щось шукає, а знайшовши, замикає шафу; ристає у себе в портфелі, а Катруся тимчасом одягається...

— Готові?—питає докент.—Якщо готові, ходіть сюди і слухайте мене уважно: оце 2 пляшки ґематогену, якого тепер ніде не дістаете. Знасте, як його вживати? Певно, в дитинстві пили. Ну, то добре... А це — 100 марок, за яких ви сьогодні ж таки купите собі трохи харчів, а саме...

— Ґематоген я вільму,—каже Катруся:— бо це лікарство, а грошій ніколи!!! В П голосі бренять рішучість, образа і слези...

— Було би дивно, якби Катруся реагувала інакше! Але Ви вільмете ці гроші і ось чому... Колись, як я був молодим студентом і попав у біду, Ваш батько врятував мене, давши мені значну суму грошей... Пізніше я приніс мій борг Вашому батькові, але він не захотів його взяти назад... він казав, що має грошей досить і не потребує... А тепер потребуєте ви... і настав час повернути мій борг... Прошу Вас записати собі, що саме треба купити: чверть кіло конячого м'яса (бо іншого ж нема!), цибулі, капусти, моркви, якщо можливо,—картошлі та муки...

— Ізте взагалі часто і дуже потрошки. Маленькі кусочки сирої цибулі довго жвякайте зубами; моркву й капусту ізте теж сирими—це все вітаміни; комбінуюте малесенькими дозами м'ясо, крохмалисти речовини та вітаміни.

Докент дав Катрусі ще цілу низку порад як відживлятися і як поводитись... І все це говорилося таким щирим, таким сердечним батьківським тоном, що Катруся була зворушена до сліз... і мусіла таки 100 марок взяти, бо докент просто поклав їх до П торбинки... Вона мовчки взяла його велику руку своїми обома й потиснула П...

— Не допускайте безнадійності у вашу душу, не допускайте руйнуючих думок... Пам'ятайте: в стадії опухання людина легко піддається настроям байдужості, безнадійності — лягає в ліжко і... вже не встає... — каже він, удруге виходячи разом з Катрусею на вулицю:—Раджу вам, якщо маєте сили, ще сьогодні піти на базар і зробити собі маленький запас харчів, бо питання, чи ви дійдете до базару завтра... ви в такім стані, коли кожний день на рахунку.

— Я це відчуваю,—каже Катруся:— Сьогодні вранці, побачивши перші ознаки опухання, я вирішила продати або вимінити на харчі мою одиноку цінність — перстень з трьома бріліантами. Це — наша родинна цінність, яка передавалась із покоління в покоління по жіно-

чий лінії — від прабабки — бабці, від бабки — мамі, а від мами — мені...
Мама наказувала, що не смію його продати, що мушу його берегти і передати дочці, якщо таку матиму, а ні —то невістці... Але сьогодні вранці доля цього родинного скарбу вирішена: я мушу його продати... або краще виміняти...

— Так, Катрусе, рятуйте своє життя, а то пізно буде! Цей перетень я знаю, я бачив його нераз на руці у вашої покійної мами. Тільки ж не попадіться спроста в руки якогонебудь спритного спекулянта, який дастя вам, голодні і збідований — пару кіло хліба за нього, як вони це звичайно роблять, а сам наживиться вдесятеро! Зробіть собі запас харчів на тиждень і продавайте ваш скарб повільно, не спішивши.

— Це лише завдяки вам я матиму можливість продавати мій скарб повільно! О, я не дам спекулянтамів наживатись на моїй біді, на моїм голоді, я не дам йому з'їсти той кілограм хліба, який належить мені! — з злою сказала Катруся.

— На жаль, це майже неможливо, бо німці скують усе ім потрібне — золото, брилянти, раритети, найкращі хутра — лише через спекулянтів і через них таки продають нам, опухлим від голоду — наш же український хліб та інші харчі, які виросли на нашій землі... Ніколи за ввесь свій вік я не бачив ще такої величезної армії спекулянтів, яка розплодилася саме тепер, за німців... А наша українська інтелігенція, Катрусе, вимирає, і вже значний відсоток її стерто з лиця землі... Кожний день несе нових покійників з числа нашої інтелігенції... Між іншим: учора помер з голоду професор К... чув також, що цими днями впала на вулиці талановита художниця Шевченко І... більше не встала...

— Я П анала, — з сумом відповіла Катруся.

— Проституція та спекуляція — лише ці два ганебні „фахи“ дають можливість не тільки прожити, але й забагатіти. Навіть інтелігенти потрібних для німців фахів, як лікарі — голодують у більшій або меншій мірі майже всі без винятку... А що говорити про інтелігентів непотрібних для німців фахів, як математики, літературознавці, наші письменники, журналісти й інші...

Саме в цей час вони минали ювелірний магазин на Сумській, до якого стояла велика черга людей, що вливалася в бічні двері, а крізь парадні двері заходили до магазину німці.

— Ось, полюбуйтесь! — зло сказав доцент: — крізь чорні двері приймають золото від нас — голодних, а крізь парадні продають ситим німцям.

Катруся, минаючи магазин, уважно придивлялася до збідованих обличів людей, які здавали своє золото: завтра й вона тут стоятиме...

— А тепер, Катрусу, щоб вас трохи розважити, я вам розкажу анекдот з власного життя... Іду я вчора зранку на роботу, як звичайно у восьмій годині ранку... Коли раптом до мене підходить заб

руканий, німецький салдатисько з рушницею, киває на мою адресу своїм брудним вказівним пальцем і говорить „Ком!“ Я починаю йому пояснювати по-німецьки, що я лікар і йду до лікарні, де на мене чекають хворі, в тому числі й він, але він і слухати не хоче, ловче щось на своєму діялекті і тоном категоричного розпорядження повторяє „Ком!“ Не минуло й п'яти хвилин, як він в такий самий спосіб кивнув своїм пальцем ще на одного пана, якому теж сказав „Ком!“, а за пів години він уже мав нас 20. Ідемо, дивуємось і чекаємо, що дальнє буде... А він покрикує на нас, мов на скот, своїм діялектом і навіть лас, щоб швидше йшли. Так привів він нас на Московську до великої кути каміння, піску та скла, яких, як ви самі знаєте, тепер багато в місті валяється в наслідок минулих бомбардувань, і наказав нам ту купу зачистити, цебто навантажувати на ноші і на своїх плечах відносити на вказане ним місце... Наші протести не допомогли нічого, і те, що я — лікар не робило на нього жодного враження... Я мусів покласти свій портфель на землю і взятися до праці чорнороба... І лише в першій годині дня мене звільнів якийсь старший рангою німець, який прийшов перевірити, чи ту купу каміння вже прибрано... Ви думаете він мене перепросив ??? Я — старий український інтелігент, що мав з книжок зовсім іншу уяву про німецьку культуру, стояв і наївно очікував, що мене перепросять, але, не дочекавшись, пішов додому... Мої пацієнти теж не дочекались мене вчора... Цікавий анекдот? Що? Веселій? — питав доктор, і з його обличчя і нервових рухів руками Катруся бачила, що він обурений докраю...

Харківський центральний Благовіщенський базар, так званий „Благбаз“... Він гомонить, кричить, метушиться, він живе тепер аж занадто напруженим, нервовим життям... Це нервове напруження викликається, мабуть, нечуваною ще в історії базарів нервомірією між попитом та пропозицією... На тій частині базарної території, де продаються харчі, панує неуявне перебільшення попиту над пропозицією... Тисячі голодних людей вештаються поміж порожніми майже столиками з пекучим бажанням купити щось з'сти, а купити нема що... Ген-ген далеко йде стара жінка, яка несе щось у кошику, а за нею біжить цілий натовп... Стара підходить до столика і починає розмотувати кошик, а десятки голодних облич тягнуться хоч краєчком ока побачити, що саме стара має... десятки рук відпихають одне одного якнайбрутальніше, щоб самому стати ближче до старої, яка, відчуваючи свою питому вагу перед голодним натовпом, повільно і навіть урочисто виймає... (о, розкіш!... о, щастя!) сире картопляне лушпиння... Натовп метушиться, кричить, хвилюється... Нарешті з труднощами встановлюється черга, при чому фізично сильніші випихають з черги слабших... Ось жінка висока, рядна жінка виштовхнула з черги маленьку, худеньку, а сама ста-

ла на її місце... Маленька поточилася, упала... але швидко встала і з якоюсь одчайдушною рішучістю пронизливо - дзвінко крикнула, покриваючи гомін натовпу: — „Ой, бабуню! Згляньтеся! Ви ж старенькі і певно в Бога вірите: поможіть же мені! Мене з черги випхали, і я лушпинок не дістану!“

Стара баба, власничка цілого кошика картопляного лушпиння, рішуче вступається за порушене право слабшого: — Шо робите, люди? — Схаменіться! — з докором говорить вона: — Хіба вже зовсім озвіріли? Я й сама бачила тут маленьку чорнобривку!... Пощо її з черги випхали? Хреста на Вас нема, чи що?? Пустітій її назад, а то ні кому нічого не продам!!! Зараз же піду собі кудись інде — з моїм товаром!

Маленьку чорнобривку пускають назад.

— Скільки лушпи хочеш, чорнобрива? — звертається до неї першої стара, яка вже встигла розложить лушпу на столі маленькими купками — по 20 карб. за кожну. Лушпа чудова: грубо зрізана, свіжа, чиста і зовсім не мерала!! Маленька чорнобривка, очевидно, все це врахувала і, відчуваючи симпатію старої до себе, вона просить: — Будьте такі добрі, бабуню, дайте мені дві купки:

— Не давайте по дві, лише по одній! — гуде незадоволено натовп: — Треба, щоб усім вистачило!

— Усім даватиму по одній, а цій чорнобривці дам дві! Моя лушпа — мое й право!!! — категорично постановляє стара й накладає маленький дві купки лушпи в її кошичок, ще й зверху жменьку досипав.

— Ой, спасибі ж Вам, бабуню! — каже чорнобривка і платить старій 40 карб. Вона випихається з труднощами з натовпу пітна, ослаблена, схвильована щойно пережитою сценою і стає коло порожнього столика відпочити... Щойно відвідований скарб — картопляне лушпиння загортася в папір (щоб не замерало!) і ховася на саме дно свого кошичка... Вона поправляє синій вовняний капелюшок, що зліз у метуші та колотнечі аж на потилицю, відкриваючи чорні коси, які двічі оточують її голову, вона витирає хусточкою піт з обличчя і кілька хвилин стоїть нерухомо, з цікавістю спостерігаючи, з якою пажерливістю люди розахоплюють картопляне лушпиння...

Маленька чорнобривка — це Катруся. Відвідувавши собі дві купки чудового лушпиння, вона щиро цим тішиться (адже, чисто вимивши його, можна мати двічі картопляну зупу!); вона відпочиває і думає про лушпиння... і... про картоплю, з якої те лушпиння зрізано... (), вона вже нераз бачила, як німці везуть на своїх автках картоплю... Немає жодного сумніву в тому, що та картопля виросла на полях України, і навіть нащевно денебудь у найближчих до Харкова районах, але вона лише для німців (нур фір Дойче!)... А населення не має навіть лушпиння доволі... Таку цінність, як картопляне луш-

жиння можуть мати тільки ті дівчата, яким пощастило влаштуватись на роботу до німецької ідальні і саме ті з них, що працюють безпосередньо на кухні і самі чистять картошлю для німецького обіду. В процесі роботи вони зрізають лушпиння якнайгрубше і несуть його додому, а їхні матері або сестри продають його на базарі...

„У цієї бабуні, напевно, внучка денебудь у німецькій кухні працює... Бабуня вже дуже старенька і не може мати такої молодеєнкої доньки, яка мала б шанси влаштуватися до німецької ідальні на роботу, — думас Катруся, пригадуючи собі свою власну певдачу. — Якби ця бабуня хотіла, вона могла б і дорожче за купку брати. Це ще добра бабуня—спасибі Йі!“

Катруся шукає очима, що б й ще купити... Ось недалечко від неї стоїть жінка, яка продає пшено маленькими скляночками... Вона, напевно, одинока ва весь базар' особа, що має такий розкішний крам, як пшено—саме тому вона призначила 80 карб. за скляночку пшона, а люди платять. Якби вона призначила 100 карб.—теж платили б! Правда, коло неї нема такого натовпу, як коло бабуні з лушпинням, але весь час у неї купують, і ось—ось пшона вже не буде...

Голодна Катруся уявляє собі смак картопляної юшки з пшоном, і рот її заповнюється голодною слизиною, а ноги самі несуть до жінки з пшоном... Вона купує одну склянку, сама дивуючись своїй відвазі... і (о, жах!) платить... 80 карбованців! Потім вона прямус до рундука з хлібом і платить... за 40 дека... 100 карб.! Ховас той кусочек хліба, як найдорожчий скарб (щоб, не дай Боже, не витяг хто з кошичка!), і перелякано думас: „Я так за один день розтриняю 1000 карбованців, які дав мені мій добрий старий друг“ (100 німецьких марок дорівнювало в той час 1000 совєтських карбованців).

Катруся купує ще чверть кіло кінського м'яса за 30 карб. і два великі кормові буряки по 50 карб.

Вона пригадує собі, що за порадою додента вона має ще купити капусту, моркви і цибулі та істи їх конче сирими, бо це ж однокі вітаміни, які ще можливо в наш час дістати... Катруся проходить через увесь базар, уважно шукаючи так потрібних її вітамінів, але їх нема... Ідучи між рядами порожніх і напівпорожніх столів, вона бачить у великих кількостях макуху, яку люди вживають тепер замість хліба, бачить також муку... з жолудів, яку люди купують і з якої, очевидно, щось печуть або варять... бачить жито, яке продается скляночками -- по 40 карб. за кожну та овес по 30 карб. за скляночку і нарешті... — о, щастя... вона бачить дві цибулини... Вона, як яструб на курятко, накидається на ті цибулини і ляконічно питас: — Скільки? — 50 за дві, — каже торговка, Катруся платить і, щасливо усміхаючись, ховас вітаміни до коничка.

Нарешті можна спрямувати свої кроки додому... При єдиній думці про те, як далено додому, Катруся робиться моторошило, страшно

І слабо: їй здається, що вона вже не матиме сили повернутись додому, що вона не матиме вже сили щось собі зварити, що вона тут таки на базарі помре з іовним кошиком таких дорогоцінних для неї харчів... Яке лихо, коли у великім місті нема жодних засобів пересування, окрім власних ніг людини! Вона зупиняється коло порожнього столика, щоб перепочити і раптом агадка про хліб і цибулю переповнює її змучену душу щастям: вона облуплює меншу цибулину від луспи і відламує маленький кусочек хліба (адже доцент В. наказував істи малесенькими порціями), вона жвякає свіжий хліб і соковиті білі пелюстки цибулі з почуттям гострої насолоди, наказуючи собі істи повільно, не поспішаючи; в цю хвилину вона нічого не бачить і не чує, вона навіть забула, де вона: вона лише єсть... З'ївиши, опам'ятується і вибирає найкоротший шлях додому.

Щоб вийти в бажаному для неї напрямку, Катруся пересікає „товкучку“ — так називається та частина базару, де люди продають свої речі — одяг, взуття та предмети домашнього вжитку... Тут теж жахлива нерівномірність між попитом та пропозицією, але в цілком протилежному сенсі: тут пропозиція трагічно перевільшує попит... Тут тисячі голодних людей винесли свої власні речі на продаж, і ніхто цих речей не купує... Вишикувались рядами, стоять нещасливі люди, трясучись від морозу та холоду з жовто - синіми, здебільшого опухлими обличчями, цілими днями марно очікуючи покупця... Вони стоять, виставивши на показ свої сукні, плаці, костюми, взуття, стоять уперто, бо вони всі непереможно хочуть істи, вони все терплять справжні муки голоду, а дома кожного очікує см'я, діти, можливо, вже зовсім опухлі від голоду родичі з пекучою надією на... картопляне лушпиння або... у скрайньому випадкові хоч би... на кусочок макухи... Тут часто за безძінь віддають чудові речі, і це використовують меткі спекулянти, які сновигають тут цілими днями, використовуючи для власного забагачення найбільш трагічні ситуації та найбільш пекельні в світі муки — муки голоду... Вони, мов хижаки, сновигають усюди, скраплюючи для німців цікаві для них речі: у першу чергу золото, брилянти, раритети, хутра, шкіру... На базарі ви зовсім не побачите людей в зелено-синіх уніформах, бо їхня військова влада Ім це забороняє... Глянувші на базар оком зверху, можна дістати цілком хибне враження, ніби німці не роблять на базар жодного тиску, ніби базар живе своїм, відокремленим від німців життям... І треба глибоко вийти в курс внутрішнього життя базару, треба цілком пірнути в його гущу, щоб зрозуміти, що це не так... Що зелено-синіх мундурів не видно на базарі — це правда, але за них і в їхньому інтересі діє величезна армія шакалів - спекулянтів, максимально використовуючи голод, холод і злідні населення...

Катруся проходить „товкучку“ виоперек, не зупиняючись, бо тут усе їй занадто добре відоме, тут вона продала за беацінь свої кращі

речі: чудові мешти за 200 (менше кіла хліба), новеньке хутро лиса за 500 (2 кіло хліба) і багато ще дечого...

Тепер вона хоче лише на хвилиночку заскочити на золотий ринок — дізнатися ціну одного грама золота, тим більше, що золотий ринок й майже по дорозі.

Наблизившись до території золотого ринку, вона запиняється, вражена цікавою картиною: якийсь ситий панок відводить у бік жалюгідного вигляду старшу жінку, яка носить на своїм обличчі незаперечливі ознаки опухання; він таємничо показує їй з-під полі немецьку військову хлібну і в чомуусь красномовно її переконує... Але мабуть самий вигляд хліба впливає на голодну жінку сильніше його красних слів, бо вона віддає спекулянтам досить масивний перстень, а одержує хлібну, яку тримаючи руками ховає до своєї торбинки. Спекулянт, боязко озираючись, спритно зникає в гущі золотого ринку, а Катруся підходить до жінки.

— Вибачайте! — каже вона: — Чи не можете ви мені сказати, скільки тепер коштує грам золота?

— Можу, — відповіла жінка: за один грам високоякісного золота спекулянти платять 100 карб.

— Дякую, — каже Катруся і рішуче прямує геть з натовпу: вона вже так виснажена сьогоднішнім ходженням, що дає сама собі слово більше ніде не зупинятися: лише скорше додому, скорше відпочити, бо сили вичерпані докра...

Вибравшись із натовпу, вона йде вже спокійно менш залюдненими просторами базару і робить нескладні підрахунки: один грам золота коштує 100 карб., кіло хліба коштує 250 карб., отже вартість одного кілограма хліба дорівнює двом з половиною грамам високоякісного золота!

Висновки з цього дуже сумні: значить, продавши створинний перстень — родинну цінність їх фамілії, вона лише на кілька днів відтягне наступлення трагічного кінця — голодної смерті... — „Але ж три брилянти мають щось коштувати!“ — каже сама до себе Катруся, і ця думка трошки заспокоює її. Тимчасом вона вже наближається до Різдвяної вулиці, залишивши позаду себе галасливе й повне внутрішнього трагізму життя базару... Праворуч від себе вона бачить великий натовп людей і вже хоче минути його, бо її звичайно не цікавлять базарні та вуличні пригоди: вільпено якийнебудь голодний украв у другого голодного кусок хліба, і тепер зчинилася бійка, або, може, спекулянти не поділили прибутків і тепер скубуться, або хтось уцав з голоду і тепер „доходить“ на базарні площа, а люди, завжди пажерливі до таких видовищ, стоять і дивляться... Подібні видовища зовсім не цікавлять Катрусю, і вона рішучим кроком минає натовп: іде повільно, щоб не впасти, бо як раз тут похило і дуже слизько...

Коли раптом счинилося щось незрозуміле, страшне і таке ра-

зюче, як з ясного неба кинута бомба... Натовп раптом зойкнув і роздався на дві нерівні половини, звільнивши велику порожню місцину, на яку звідкись зверху, а висоти, з страшною силою гепнуло щось важке... воно відбилося від землі, трохи ніби підскочило додори і тоді посунулось кілька кроків у напрямку до Катруси по слизькій і трохи похиленій поверхні землі...

В двох кrokах від Катруси лежав горілиць труп повішеного... Вона зойкнула прониаливо й гостро, хотіла тікати, але ноги неначе прилипли до землі, а очі мимоволі прикипіли до страшного обличчя покійника... Вирячені, повні смертельного жаху очі, висолоплений на чверть метра язик, розявлений в страшній конвульсії рот з оскаленими, кріпкими, здоровими, жовтої кости зубами. Рудувате волосся на голові і така ж сама щетина на підбороді та синьо-жовтих щоках... Гола, худа шия затягнена шнуром, який звисає на груди невеличким, ніби втятим куском... Одягнений бідно — лише в синю, брудну вже сорочку й штані... А на грудях у цього досить велика дерев'яна дошка, на якій чорними літерами на жовтому фоні щось написано...

— Звідки від ушав? — виникає в Катрусиній голові запитання... Вона підносить свої очі додори і бачить прип'яту до телеграфного стовпа драбину, а на самій вершині стоїть німець в уніформі і ховас до кішень ножа, яким він, як видно, щойно перерізав шнур... над його головою розгойдувався втятій кусень шнура, який другим своїм кінцем прикріплений до вершини стовпа...

Натовп, який в момент падіння трупа з зойком роздався на дві нерівні частини, тепер знову повільно стікається до купи, центром якої є труп.. Закам'янілу від жаху Катрусу штуркають, і вона механічно робить кілька кроків вбік, не відриваючи нерухомого погляду від страшного обличчя повішеного... Люди теж мовчки його розглядають, охоплені якимсь німим, гіпнотичним жахом... Лише тепер Катруса скоплює очима і разумом заміст тих кількох слів, які чорними літерами вписано на дощці, що на грудях у мерця: „Я продавав людське м'ясо“...

Катруся з труднощами випихається з натовпу і біжить... самі ноги несуть її швидко-швидко, а в голові снуються безладними пасмами уривчасті, сплюхані думки... вони круться, неначе сухе листя за вітром... одна зміняє другу...

Вона чула, ніби в Харкові є випадки людоїдства, ніби когось затримали на базарі з пиріжками та ковбасою з людського м'яса, ніби когось за людоїдство німці повісили... але не вірила, не хотіла там етрапним чуткам вірити...

„Німці повісили на базарі продавця людського м'яса“, — думає Катруся, біжуучи додому: — „очевидно, німецька влада в такий спосіб „доломагає“ людям не вмерти з голоду... А замучене голодом і аміднями населення поступово утворює собі нову, звірячу „мораль“, яка

твірдить: „усе те добре, що дає мені можливість не вмерти з голо-
ду“... Очевидно, скрайнім етапом, скрайнім, але цілком логічним вис-
новком цієї нової, звірячої „моралі“ і є людоїдство...“

Катруся біжить, думки безладно - нервово снуються в її голові,
а перед очима невідступно стоїть гідке й жахливе обличчя пові-
меного...

— Між іншим, вагітним жінкам треба уникати обридливих і жах-
ливих вражень, і Катруся це добре знає... Вона знає також і те,
що вагітним жінкам потрібне тепле помешкання, здорове оточення,
поживна їжа, вітаміни і багато ще дечого...

(Закінчення буде).

ПОРФІРІЙ ГОРОТАК

Таємнича міледі

Вона мене зустріла коло моря,
Світились очі її, мов темні зорі,
А груди надимались, як вітрила.
У береги шумлива хвиля била.
І запитав я: „Звідки ви, міледі?
Чи не про вас співалося у Едді?“
І відказала діва ніжнотонно:
„Прийшла з щасливого я Авалону,
З - понад озер шотляндських Осіяна“.
І підняла вуальку тонкотканну,
І заспівали в голосі акорди,
Коли вона додала: „О, мілорде,
Де ви родилися, шановний сере?“
І сумно мовив я: „В СССР-і“.

7. 8. 45.

З поеми »Попіл імперії«

Частина 4.

Із коминів струмиться мирно дим,
І сонце ранкове поволі,
Гойдаючися на вершку тополі,
Стас вже плином золотим.

Он, перекресливши квадрати плош,
З дзеленкотом летять трамваї.
День, наче шату, хмару розриває
І сипле іскорій срібний дощ.

А під каптанами веселий крик:
Навколо водограю діти,
І в бризках водяних вологкі квіти
Так само пахнуть, як торік.

Десь на мосту чавуннім обабіч
Гіганти бронзові на конях,
Неначе скам'янівши в перегонах,
Вартують простір день і ніч.

І мудрість бережуть, як цінний крам,
В бібліотеках фоліянти,
І темрява на образах Рембрандта
В музеї квітне світлом плям.

В фанфарах фарб Ван Гог: відтінків сто
У йхній грі. Мов млу під ранок,
Тремке мереживо й легкий серпанок
Безжурно заклубив Ватто.

Прозоре рококо бере у бран
Усі думки в просторій залі,
І сміх жінок крізь мариво Версалю
Веде у світлий рай оман.

Та враз сирени гострий крик
Ту тишу раптом роздирає:
Вже прапором у хмари мас
Червоний пломеню яzik.

Хати, дерева й дітвору —
Все гураган змісив у кашу,
Все крутить сатана в чардаші,
Нову вигадуючи гру.

Егаотика країв Гогена,
Пишна Фламандська ряснота

Рубенса й барва золота
На фресках базилік, де денно
Проміння сутінню цвіло,
— Все освітила бліскавиця,
Забула згаснути й, мов птиця,
Б'є крилами заграв у скло.
Став ґрунт рухомим і хитким,
Вогненні падають обруси,
Важкі удари землетрусу,
І камянниці кришить грім.
В чавунні труби біси дмуть,
Бісиці б'ють у тамбурини.
Розтоплене залізо рине,
І чорні вихорі гудуть.
Пливе мара, мара, мара
І скрізь почвари і машкари.
Я вас розвію, темні чари:
Дмухнув — і згасла зграї гра.
Не бункер, а ліси зелені
Мені гудуть: «Вітай, вітай!»
Вбираю простір у легені,
Мене стрічає тихий край.
До мене явори й дуби
Магічні простягнули жезла.
О дійсності маро, ти щезла!
Дзвенять байраки і горби.
Десь голубіє далечінь.
Встає серед гаїв Китаїв.
Дзвінниці шпиль на сонці сяє,
І ваблять осокори в тінь,
Приймає озеро мене
У води ясні і холодні,
І що минуло, те сьогодні
Знов повернуло й не міне.
Шуміть високі ясени,
Серед гіллястих верховіть
Мою тугу приколишіть.
Свій килим, луже, розгерни.
Май пестити сосну молоду
І душу променем квітчаб.
З безодень смерти і відчаяю
Я в незагасне світло йду.

В шпиталі

Будинок традиційно білий, традиційно довгий: шпиталь. Довкола розпещені плакучі берези знеможено поспускали свої віти, покищо ще без листя. Поміж березами дерев, щойно починає зеленіти. На ньому лавочки. На лавочках можна сидіти тим хорим, що не лежать або що видужують. Вранці тут нема нікого: у шпиталі спрятають, міряють температури, потім лікарський обхід.

Сестра Варвара, як і щоранку, опоряджує всіх своїх хорих жінок з 1-ої, 2-ої, 3-ої залі. Сестра Варвара жвава, невеликого прости, округла. Литки в ній бутелькуваті, лице подовгасте, риси не позбавлені привабливості. Працює вона від зорі до зорі, але ніколи не тратить гумору. Між двома застриками сяде на ліжко й дає себе частувати цигарками. Любить поговорити, пожартувати; ніхто так зручно не робить своєї праці, як вона. Хорі її люблять, Ганна теж. Хорі — egoїстично, за те, що вона з ними добра, і за те, що їм з нею добре. Ганна і за те, але ще більше безособово: сестра Варвара це тип, з яким відчуваєш, що людина таки чогось варта на землі. Весела, витривала, працьоніста і в праці точна.

Власне Ганною кінчає вона свою працю на залі число три. І, як завжди, дивується.

— Ну, ви ж і терпеливі, — каже вона, в той час, як Її звичні руки спритно завивають білі довгі пасма бандажів.—У мене ще не було такої терпеливої пацієнтки.

— Та де? — всміхається Ганна з чесноти.— А як же. Ви не плачете за мамою, і чоловіком, не стогнете, не кличете мене щохвилини. Адже по такій операції вас мусить ще боліти.

— Боліти! Але ж ви самі кажете, що мусить боліти. За те ж я буду здорована! Сестра Варвара дещо з недовір'ям дивиться на Ганну. Врешті збирає своє приладдя і відходить.

— Що вона розуміє,—думає Ганна.— Що з того, що болить. Все йде нормально, отож і цей біль нормальний. Зате я буду здорована.

Ганна згадує першу ніч по операції. Вона лежала тоді тихо—її не можна було поворухнутися. Вона не спала—першу ніч по операції ніхто не спить, це відомо. Інших тяжко хорих не було в залі на той час, вся решта жінок в залі число три або в сусідніх спали, або зачайлися без руху. Ганна лежала осамітнена серед повного сонних хорих шпиталю, віч-на-віч із настирливою і мовчазною темрявою ночі, й змагалася з нею. Вона, ця ніч,

притиснулась й заглядала мовчкі до незаслоненого нічим вікна, що біля нього лежала Ганна—і не хотіла вступитися. Була вона така чорна, непроглядна і так нескінченно тяглася, що часами здавалося Ганні, що то вже не ніч, а небуття. Страховищем вставала з кутка свідомості думка, що десь тут, у сусідній, а може й у тій самій кімнаті, по такій самій операції померла недавно молода жінка, вчителька. І навіть тоді Ганна не піддавалася, відганяла некликану думку, казала до себе: „я буду здоровова“. Це слово стискало їй уста й заціплювало зуби так, щоб не вирвався жоден стогін, не пролунала жодна скарга бідного тіла, яке нічого не розуміло, що з ним зробили та нашо його мучили, лише відчувало біль. Але Ганна знала: такий біль виздоровлення—він не безвихідний, він породжує надію. Його необхідно і можна витримати спокійно.

І дійсно, вже від першого світанку після операції ставало що раз легше. Кожний день повний прислухування до болю свого та чужого, сьогодні ще живий — назавтра вже застигав як округле, гладеньке зерно, що насувалося само на шнур невидної вервиці. Вервиця, що відділювала Ганну від здоров'я, мала складатися з десяти таких зерен — так сказав доктор. І Ганна лежала покірно, терпливо, слухняно, трохи насторожено — і що вечора додавала одно зерно на уявний шнурок. На другий день після операції Ганни на залю ч. три дали нову хору. Поклали її на сусіднє із Ганною ліжко. Щодня робили їй якісь застрики — то лікар, то сестра. Позатим ніяких особливих заходів коло неї не робили. Лежала вона дужетихо, майже зачайвши. Боязко визирали чорні, округлі, як намистини, очі з-під білої хустинки, що пов'язала їй на голову сестра Варвара. Два рівних чорних пасма підтятого волося відтінювали жовте, випещене хоробою, лице біля сорокалітньої жінки. Ганну це лице дуже зацікавило — скуласте, кругле, пласке, воно належало до типу, що раз -у -раз виринає серед подовгастих білявих голів поліщуків. Ганна, глядачи на нього, силкувалася собі пригадати історію Волині. Поліщукі завжди цікавили Ганну. Коли вона бачила ясні серм'яги, червоні вовняні спідниці, такі ж хустки на головах, все це групами скупчене на базарі або під муром церкви — Ганна завжди спинялася біля них. Чисті їх сорочки, ж wavі незлинялі кольори домотканного одягу, тонкі щиколотки ніг, стягнених пасами білого полотна, тонкий стан і часами напрочуд ніжні личка дівчат чудували її. Вона чула якийсь сантимент до них, ніби до рештків якогось вимираючого племені, ніби останніх могіканів, і водночас до чистого джерела, що мало бути забовтане та забруднене. З цього первісного джерела повинно було і в ній самій щось лишитися. Завжди боліло її, що прилучення до новочасної культури починали ці делікатні дівчата від жидівських помий.

Половина залі, що вважала себе „чистою“, зустрінула нову холодно, майже вороже. Тим більше збудилося в Ганні співчуття до неї, що було попросту солідарністю своєї проти чужого елементу. Але вона не займала поліщучки, лише приглядалася. Видно було, що ця жінка поважно хора. Ганна розпитувала в сестри, що з нею і чи буде вона теж операція. Сестра Варвара пояснила, що в поліщучки в животі зібралася була вода і що їй ту воду тепер саме випустили.

— О, вода! Кепська історія, правда, сестро?

— Певно, але директор казав, що якби зробити операцію, то може б і видужала: У неї всередині є, мабуть, якийсь наріст, якого б треба вирізати. Шкода тільки, що вона така виснажена.

Начальний лікар, молодий ще чоловік, жартун з добрим серцем, коло ліжка поліщучки завжди припиняв свої жарти, слухав пульс ї, заклавши руки в кишенні під білій фартух, стояв і дивився мовчки на неї якийсь час. Одного разу привів зі собою колегу і показав йому хору.

— От, колего,—назвав далі по латині:—Казус паскудус. Треба б оперувати, але така слаба, що боюся.

— Ну, що, тітко,—звернувся до хорої,— чи ви рішилися вже на операцію?

— Як кажете?—ніби не розуміючи, перелякано відізвалася та. Лікар почав іншої.

— Чоловік ваш був?

— Ні, ще не було.

Доктор мовчки пішов далі.

Панна Ядзя, полька, що вже вставала потроху по операції сліпої кишки, весела та говірка, з папіроскою в руці зупинялася коло ліжка і мовчки дивилася на бабу.

— А діти в вас, тітко, є?

— Як кажете? — незмінно перепитувала та, неосвоєна з чужим для П вуха акцентом польки.

— Діти, питаюся, є?

— А якже. Двійко. Маленькі ще. Хлопчикові п'ять літ, дівчинці три.

— Такі старі, а таких малих дітей маєте.

— Бо то мій чоловік мериканець.

— Що таке?

— Мериканець. Був ув Америці десять літ, тепер недавно мернув.

— І діти знайшлися?

— А знайшлися.

— Н-нда. — Ядзя курила папіроску, дивилася на пеліщучку і щось думала.—А ти йдіть на операцію, не бійтесь.

— Не боятися, кажете?

— Певно, не бійтесь. Ми, бачите, всі тут, скільки нас є — вона махнула рукою на залю — мали операцію. І нічого, бачите самі, добре пішло. Поправляємося. Вся заля, не лише Ганна, ще шість жінок, всі молоді, ні одна не вище тридцятки, всі з міщанського середовища. Декотрі були поважно хорі, але при виді цього обличчя, що крізь його жовту шкіру прозирав, здається, труп, усі жінки відчули, що Іх болі та страждання, хоч і було тяжко Іх зносити, не мали правдивої ваги, не значили нічого. Всі Іхні казуси вже були разв'язані. Всі вони були, що-правда, більше або менше виснажені хоробою, але жодній не загрожене було життя. Необхідний забіг був за ними, перевування в шпиталі було хвилевою, хоч досадною, затримкою в життєвім бігу. Далі лежав ще довгий шлях, а дар молодості спроявляв, що він мріяв у далечині привабливо і радісно. Ця обтягнена тісно шкірою маска, ці руки без крові, цілій вигляд цієї засудженої на смерть захмарював радість життя, що тільки-но побороло перешкоду й набирало розгону до дальншого бігу. Всім хотілося, щоб ця хора, як і вони, перейшла операцію і видужала. Іх егоїстична фізична радість од видужіння, без цього, здавалося, не буде повна. Всі потішли хору, всі радили їй іти на операцію, піddавали духу. А вона лежала собі тихо, мало говорила, і то тільки односкладово, чужа і далека в цім байдужім її середовищі. Лежала тихенько і думала — хто міг знати, що за думки снуються в тій темній голові.

Зацікавлення перенеслося і до інших заль. Ціле жіноче хірургічне крило обговорювало справу на всі лади й чекало на розв'язку. З сусідньої залі, де лежали переважно селянські діти — жертви недогляду, попарені або розбиті кінськими копитами, а матері лише при них доглядали, — прийшла відвідати поліщучку баба. Велика, здорова, замотана в хустку, озираючись на всі боки, як злодій, швидко приступила до Ії ліжка і щось Її шепотіла голосно і переконливо. Коли вона, нарешті, пішла, поліщучка плакала.

Ганна захвилювалася: — Що вона вам сказала? Що вона вам сказала? — вже нетерпеливо кричала вона.

Паліщучка перелякалася пані, яка гнівалася... Забула плакати і поспішно викидала слова.

— Вони казали мені, що я не виживу все одно. Що воду можна випустити до трьох раз, але за третім разом все одно дійде до серця. І що доктор казав, що не варто мені робити операцію, і так помру, заслаба я.

Ганна дивилася на це бліде, заплакане лицце, і ІЇ проймало обурення. Як можна бути таким безсердечним, таким трубошкурим. Як можна відімати в цієї жінки останню надію на життя

ї здоров'я. Для Ганни те й друге означало щастя. Їй здавалося, що якби ця затурканя і безсила жінка видужала, якби животина вийшла з цих широких костистих вилиць, якби занечищена кров знов набула своєї живучої червоної фарби, якби здоров'я вернулось, ця баба була б щаслива. Як можна відбирати в когось надію на щастя?

Поліщучка тихенко хлипала. Ганна лежала сердита і думала. Коли прийшла сестра Варвара, вона поскаржилась на ту нерозумну молодицю.

За якийсь час вона вже чула на коридорі голос сестри Варвари, що кінчала розмову:

— Гне смій мені лазити до неї, і щоб більше мені слова до неї не промовила. Бо вилетиш звідси до чортової матері, як мене не слухатимеш!!

Ганна всміхнулася мимохітъ. Сестра Варвара промовляла не лише зрозуміло, але й цвітисто. Ганна вдоволено заплющила очі і задримала.

— — — — —

Минали дні. Щодня приходив директор з іншими лікарями. Все так само затримувався коло ліжка поліщучки. Брав за руку, слухав пульс, питався про щось в ординатора. Потім завжди перепитував:

— Чоловік був?

Поки поліщучка зібралася на відповідь, сестра Варвара услужно відповіла:

— Ні, ще не був, пане директоре.

— Ну, ну, не бійтесь, тітко. — І директор спішно переходив до наступного ліжка, так само запитував, часом сміявся та жартував. Решта хорих поводилися без закиду, всі видужували. Потім лікарі черідкою в білих фартухах йшли далі, з коридору все слабше доносилися їхні голоси та кроки.

Через якийсь час з'явилася сестра Варвара.

— Ну, все гаразд, хвала Богу — казала вдоволена і водночас заклопотана. Вже неслася в руках якісь ампулки, шприци, тощо. Потім приходив лікар-практикант, і починалися застрики. Поліщучка діставала найбільше.

— Що це ви на неї з усіма застриками? — питалася Ганна.

Сестра Варвара знизуvala плечима.

— На підкріplення. Дуже виснажена. Треба підготовити до операції.

— А чого операції не роблять?

— Чекають на чоловіка. Директор не хоче брати на себе відповідальності.

— — — — —

В день відвідин ніхто до Ганни не прийшов. Вона так хотіла — більшість знайомих навіть не знали, що вона тут. Чоловік був у повіті, на праці. Вона лежала спокійно і приглядалася до гостей, що були при ліжках хорих. При поліщучці нікого не було. Розмови гостей зливалися в невиразний гамір, окремих слів вона навіть не старалася розрізнати. Цей гамір не перешкоджав Ганні ані трохи. Тепер, коли вже ніщо не боліло, лежати стало вигідно, ковдра сповивала так утульно й тепло, притишена гутірка заколисувала П. Вона заплющувала очі й стала дрімати, не відаючись дрімоті цілковито.

Вона була б направду заснула, але раптом якась нова нота вдерлася у віддалене дзвижчання розмов, що до нього вже привзичалося вухо. Це був який особливий, майже музичний речитатив, що настирливою ритмічністю добивався до вуха Ганни. Подразнивши спочатку лише слуховий нерв, він тепер уже доходив до свідомості словами. Вона чула крізь дрімоту:

— Та твої дітоньки съозами дрібними обіллються. Та твій чоловік готов розум стратити, та йому сонце ясне не світитиме, світ веселий не яснітиме...

Ганна виразно увила собі тісну темну кімнату, двійко малих переляканіх дітей і заожуреного тяжко чоловіка, а на лаві труп поліщучки. Нерви П були розхитані хоробою, вона відчула мимохіть лоскотання в горлі.

Ганна розплющила очі. Біля ліжка поліщучки сиділа та сама молодиця зі сусідньої дитячої залі, що її була виляяла та прогнала сестра Варвара. — Це таки вона, — думала спросоння Ганна. — Але дивно, виглядає тепер, якби вона таки намовляла тамту до операції.

Чужа жінка нахилялася над лежачою поліщучкою все більче й більче до її обличчя, якби хотіла її загіпнотизувати. Ритмічна декламація П спочатку несміливого голосу набирала щораз більшої сили, слова гучніли крешендо та виразнішли.

— Та попродає всі корови, й коні, й свині, та зведеться йому нанівець господарство. Не матиме тим твоїм діточкам що істи дати, в чорних сорочках ходитимуть, як жебрацькі діти. Та пожалійте свого чоловіка, не руйнуйте його дощенту. Тож вам, кумцю, і так не жити, та подивітесь лише на себе. Та виглядаєте, якби вже були на тім світі, а й будете, небого, будете...

Виходить, що таки та баба все своє — проти операції? Ці слова витверезили Ганну від сну цілковито. Вона поворухнулася, потім сіла на ліжку. Чужа баба поглянула на неї злякано і сердито, закопилила губу й виплила гордовито.

Ганна лежала, дивилася на поліщучку. Та лежала нерухомо, Ганна ледве розрізняла її профіль. І відчувала скорше, як бачила,

що тій спливають з очей слізози. Ганна мовчала і думала над тим, що почула. Такий пункт погляду для неї був цілковито новий. Виходить, діти не тоді будуть бідні й нещасливі, як мати їхня вмре, а тільки тоді, як батько їхній зруйнується на хворобу її. Ганна жила в іншому світі; тут на лікування близької людини не жалілося нічого. Ніякий гріш не завагався б у чоловіка віддати, щоб урятувати її від смерти, так само і вона для нього, хочби навіть шанс життєвий був 1 на 100. Вона не уявляла собі досі, щоб можна було якось інакше підходити до цієї справи, у неї та її подібних навіть вагання було немислиме — весь маєток, все добро за найменшу іскру надії на життя. Тимчасом тут ця жінка важила її вибирала. Для неї були на світі речі важливіші від власної смерті, перед якими ця усувалася в другий ряд. Дивно! Вона не чіплялася за окрушину надії, як потопаючий за соломинку, — вона розважала ще, чи не задорого коштуватиме ця соломинка.

Ганна придавлялася до цієї нерухомої постаті знову і знову, ніби студіювала її. Що за інші закони психіки діяли в ній і чому, звідки? А може, власне, вона має рацію? — мимохіть насувалася її думка. Починала її з тих думок боліти ще й так слабка голова. „Що я над тим труджуся? Ще прийде чоловік“.

Коли ввечері лікарі робили обхід, директор уже нічого не казав і готовий був минути ліжко поліщучки. Але вона не сподівано сама зупинила його глухим і різким своїм голосом:

— „Слухайте-но, дохторі, я не хочу! —

— Шо ви не хочете? — не розумів той.

Поліщучка затяглася. Говорити з панами справляло її, видно, страшенні труднощі.

— Ну, на реперацію ніби.

— В чим справа, що це все значить? — обернувшись лікар до сестри.

— Пане директоре, вона каже, що вже не хоче операції.

— Не хоче? — перепитав доктор. А, не хоче — то не будемо робити. Забиратесь собі додому. Не треба операції!

Він ніби розгнівався, ніби зрадів. Ганна чула, як він, виходячи з залі, спитався сестри: — А чоловік був? — і сестра відповіла, що ні, але буде; і коли буде — Ганна не розбрала.

Пізніше вона покликала сестру Варвару до свого ліжка.

— Сестро Варваро, чому ж це він так? Чи він справді не хоче робити її операцію? Чи можна зважати на те, що говорить дурна затурканана баба?

— Бачите, вислід операції непевний.

— Але ж чи не однаково? Вона ж і так не житиме.

— Бачите, якому ж лікарів приємно, щоб у нього під ножем umerla пацієнтка?

: Ганна зітхнула. Чому ця справа так її хвилювала? Чому ніяк не могла прогодитися, що та не хоче зробити спроби — жити? Може тому, що сама так ясно відчувала в собі приплив сил?

На другий день Ганна встала. Іще через день ясно світило сонце, вже стояла весняна погода. Ганна просилася в лікаря на даєр, як мала дитина.

— На хвилину, докторе, на одну хвилину, на сонечко.

Лікар завагався, поглянув на її оживлені очі й бліде від лежання в замкненій кімнаті лицезріння, — і коротко кинув: — Можете вийти.

Ганна в коридорі чекала на сестру Варвару, яка пішла по плащ для неї. З бічних дверей увійшов селянин, ще молодий, порядно убраний, в короткім кожусі, з шапкою в руці. Нерішучо ставив кроки по блискучо чистій підлозі.

— Прошу пані, де тут можна побачити доктора? — звернувся членою до Ганни.

— Доктор зараз зайнятий. Але вам тут не можна бути — тут жіночий відділ.

— Власне, власне. — пояснив селянин. — Тут моя жінка десь лежить, має бути операція! — він тільки повільніше, але правильно вимовив це слово.

— Невже чоловік поліщучки? — мигнуло Ганні в мізку.

— Знаю вашу жінку. Тут лежить, — показала на двері залі число 3. — Так, значить, операція?

— Не знаю ще, як доктор скажуть, і як вона схоче, — додав трохи згодом.

„Американець“, — пригадала Ганна. — Робить добре враження, не виглядає на затурканого поліщука. Охайній, статочний. Мабуть не буде жалувати грошей на операцію.

Сестра Варвара вже несла поспішно плащ і теплу хустку:

— Не можна тут, не можна, — напала на дядька.

Ганна убралася й вийшла надвір.

За ці майже два тижні, що Ганна не вставала з постелі, відбулися великі зміни надворі. Весна поступила багато наперед, все, як пухом, убралося ясною зеленню, в лицезріння дмухав теплий і міцний південно-східній вітер. Сонце осліплювало очі, горобці цвірін'якали на кожнім виступі фасаду, на кожній гілці.

Ганна стала, загортуючися у завеликий на неї плащ, підставляла лицезріння під сонце і вітер. Радість, ясна радість виповзала десь із самого її нутра й розливалась по її істоті. Радість без причинна — від погоди, від сонця, від буття. Ганні хотілося бігти, скакати, як малій дитині.

З ганку шпитального будинку вийшов дядько і пішов до фіри, що стояла на боці, під мурам. За хвилину

зайхав перед бічний ганок. Ганна пізнала чоловіка поліщучки. Боже, вона зовсім забула про неї. Який же він! Зовсім до неї не подібний. Високий, з подовгастим лицем, русявий. Симпатичний дядько. Й захотілося висловити йому якось своє співчуття.

— О, вже ідете,—приязно усміхнувшись, звернулася до нього.

— А так, вже,—охоче відповів він.

— А жінка?

— Та й жінку беру з собою. Доктор каже, що операцію ліпше зробити трохи пізніше, хай поправиться вдома; заслаба тепер. Ну, і вона так хоче.

— Але вона поправиться,—все так же усміхнено запевняла Ганна.

— Напевно поправиться,—відповів дядько на усмішку усмішкою. І так вони дивилися одне на одного, не знаючи, що казати далі, обое усміхнені.

І раптом щось ніби дзенькнуло в душі Ганни, як фальш зле натягненої струни.

— Боже, що я таке говорю,—подумала вона.—Поправиться—на селі, без догляду, без застриків. Як може вона там поправитися? Й би місяця в шпиталі було б мало. Вона вмре, вмре напевно. Вона думала так, дивилася на дядька, а усмішка сповзала їй з лиця, а з очей, відчувала вона, втікав безжурний вираз. І дивно—дядько, що на його лиці теж ішце не зник усміх—і з його очей виглянуло на неї щось тривожне. Хвилину дивилися на себе так дві пари очей: Ганни і дядька, і читали взаємно в собі те саме: вона не поправиться, операція не буде потрібна,—в той час, як усміх ще не покинув їх облич. Дядько опам'ятався перший.

— Оставайте здорові,—сказав уже зовсім іншим, з нехіттю, голфсом, повернувшись і пішов. Ганна поволілася далі, пригноблена. Обійшла довкола головний будинок і опинилася перед травником, де росло з півтора десятка овочевих дерев. Молодий лікар—практикант, що стало мешкав у шпиталі, розставляв поміж деревами кілька вуликів. Ганна зупинилася коло загорожі й дивилася на його роботу.

— Добре їм тут буде, що?—обізвався лікар, зайнятий своєю справою. Ходив бадьоро туди й сюди. Видно було, що в добром настрою.

— О, добре,—поспішно й аж надто гаряче притакнула Ганна.

Він, здивований таким гарячим відгуком, глянув на Ганну уважніш. Тепер лише усвідомив собі, хто вона. — А, вже ходимо,—сказав напів запитливо.—Вже здорові?

— Завтра виписуюся.

— О! Бачу, добре себе почуваєте.—Дивився на Ганну своїми чорними очима, допитливим професійним поглядом.—Виглядаєте

блідоночко трохи, але нічого. Поправитеся швидко. То ж усе в порядку?

— В порядку — притакнула Ганна. І знову гамована радість затопила її.

Доктор узявся знову до праці. Ганна сіла на лавочку і підставила лице сонцю і вітру, ще немічна, без сил, але повна заміру й рішучої постанови жити.

— Чи ж можна жити, не будучи здоровим? — думала вона. Коли вас болить зуб, вам не світить сонце. Життя мусить текти по всіх м'язах, жилках, камірках тіла, і ніщо не сміє гальмувати його в дорозі. Здорова! Чудове слово. Це радість од світла сонця і надія на краще, коли йде дощ. Це ясні світлоплями в зелені дерев, паході квітів, блиск ріки. Це порив назустріч обіймам коханого чоловіка, це ненаситне немовля коло повних молока матерніх грудей...

З-за рогу будинку виїхала фіра й попрямувала до кам'яної брами шпитального муру. Статочний, ще не старий дядько йшов поруч з невеликими кругленькими коненятами, з віжками в руках. На веретах під кожухом лежала виснажена вкрай баба. Лежала спокійно, тихо і нерухомо, хоч в кутку ока висихала слюза, останній слід слабости духа й внутрішньої боротьби. Погляд її стрінувся з поглядом Ганни, і була в ньому таکа спокійна і певна себе нехіть, майже ворожість, що Ганна вжахнулася і відвела очі вбік. Віз рушив по мягкій дорозі до брами.

Ганна оперлася спиною об спинку лавки і дрімала в сонці.

— Добре бути здорововою,—думала знову, впадаючи в дрімоту.

На гостинці загуркотів віз, що виїхав, нарешті, з бічної дороги. Заторохти ковані колеса, задзеленькотало все залізо, яке тільки де було у возі,—голосно, байдуже, в потім все тихше в міру того, як віз відіїздив далі й далі, в якийсь не так далекий, але незначний край.

На хвилину гуркіт вирвав Ганну з дрімоти, стривожив її,—але ні, нічого. Нічого не сталося. Нічого ніде всередині не відзвивалося,—все було гаразд. Теплі, нагріті сонцем соки[®] бігли по жилах, серце гнало їх без закиду, як помпа.

— Боже, як добре, добре, добре,—думала Ганна, знову западаючи у дрімоту.

До білих рабів

Білошкірі рідних прерій!
Білий колір вам не захищати.
Прав дарма нема й донині
Для ледачого раба.

Ті закони на папері —
То зворушиливий акафист
До суворої богині,
Що ім'я ти — Боротьба!..

Її метод — перегони.
Переможцям — повний келих,
Здоланим — наказ ласковий
Тирло бою підмітать. *)

Дужим славу дзвонять дзвони.
На банкетах їх веселих
Переможеному „право“
Дано рештки доїдати.

Чи ж не досить ще спонуки,
Щоб напружить силу духа,
Серед зливи, серед грому,
Твердо стать—перемогти?..

Віл, зневажений до пуги,
Дочекається ... обуха.
Тільки ж — леле! — він по тому
Вже не здужає везти!

Вам, знедоленим, порада:
Волю - міць свою гаруйте
І від рабської отрути
Честь найпаче бережіть!

Дійдете самі ви ладу,
Впerto зброю гостру куйте.
Все спроможні ви здобути,
Спроможітесь — захотіть!

*) Тирло — пляц, місце.

ПАТРИЦІЯНСЬКА ПОЕЗІЯ
а б о
ДВІ СТИХІЇ В ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ КЛЕНА
(Закінчення)

II.

В любовній ліриці поет, як лицар, плекає культ „прекрасної дами“, цю форму „любові високої“, що ототожнюється з любов'ю до прекрасного, вічного, недосяжного ідеалу.

„Прекрасна дама“—це шляхетна і володарна постать, до ніг якої співець схиляє чоло, якій одній неzmінно служить і яку одну обожнюю. Тому уява поета прибирає цю класичну Gentildonn'y в „одежі з золота і сна“, в царські осінні пурпурі і шкарлати, або в „легкі й прозорі“ квітучі одежі весни і літа, або вплітає діаманти до білих, як сліпучі сніги, шат П. Чоло цієї дами серця він квітчує коронами троянд, авреолями сяйва чи зоряним вінцем. Як ця постать прекрасної дами (хоч би й візуально!) безмежно далека від образів сільських богинь, або пролетарських підмійських муз „із золотою папіроскою у намальованих устах“, від отих жіночих постатей, що Іх поети конче приирають у вишивані сорочки, чобітки, запаски, в намиста чи хустини, або прикрашають усіма атрибути міської „вампи“! Це ті бар-музи плебейського типу, або солодкаві і журливі рустикальні „Марусі“, такі звичайні і земні, теплі й щирі, або вульгарні, що Іх так полюбляють поети певного ґатунку: вони вельми до смаку припадають нашому субстратові або урбаністично-плебейському примітивові. До цієї сільської або плебейської Афродіти стойть у новному контрасті аристократичний образ лицарської, патриціянської Афродіти Клена, що в одному з віршів прибрала постать осені:

„В одежах з золота і сна
Вона простує крізь сторіччя“.

Ця „прекрасна дама“ не проста собі дівчина, жінка чи коханка,—це „далека принцеса“, це та традиційна „триполійська дама“, до якої стремлять Його думки й почуття. Це мрія, за якою тужить Його творчість, яку шукає Його натхнення, і яка, мов

„царівна дальня і незнана
з морського берега у тьму зорить“,
до якої він звертає свої пеани:

„і день, і ніч у честь твою давенить
і плеще в береги твої щомить
моїх канонів уроциста осанна“;

„у рокоті тремкому труб і струя
...на берег кидає коралі
...пісень розбурений бурун“.

Хоч образ цієї прекрасної дами ще не виявлений у Клені у повні і цільний візії, але він чарує і ненастінно притягає до себе поета, полонить його уяву і володіє нею та бринить у ритмах, що розгортають свою магію в обріях його творчості:

„ще не являлась ти моїм очам,
а вже високим горам і лісам
твоя хвила гула в моїм хоралі“.

Це та невідома, але упрагнена володарка думок, про яку поет співає:

„не бачивши її ніколи,
світ-за-очі подався я шукати“.

Це та принцеса, для якої ще „за лицарських днів „поет „різьбив на скелі вірша“ своїм стилетом. Це та далека невідома, яка зайде до його, знайома й осяяна, коли прийде приречений час, але поки що лишається „володаркою химер“, до якої тягне „непереможна сила“. Ця *Sehnsucht* за прекрасним і небуденним образом „триполійської дами“ ностальгічною нотою вічного суму бриніла в серці кожного правдивого лицаря. Тому поет хотів би йти слідами Жоффруа Рюделля, „узявши плащ і посох пілігрима“, загадуючи принца з Бляї, візіонуючи ту „тиху хвилю вечорів“, яка—о, *Joie suprême!* —

„останнім полум'ям зорі залита,
мій корабель, у золоті омитий,
приб'є до триполійських берегів“.

Цей культ прекрасної дами, від триполійської принцеси Мелісанди до Дантової Беатріче, яку „славлять янголи вгорі“ і їм'я якої „благословенне тричі“, є культом високого ідеалу чистоти і краси, героїки і духовості, є тим ясним світлом, що скеровує лірику Клені на горній шлях, від земного до небесного. Цей стиль любовної лірики є часами ледве закрашений відтінком легкого еротизму, але ж ніколи не набирає змісту земної плітності і завжди лішається тим

„світлом ранковим зорі,
що ним співці, поети й малярі
колись наситили середньовіччя“.

Поруч з цим *divino amore*, з формою „любові високої“, з так званим *amour céleste*, подибуємо у поета також образи земної любові, *amore terrestre* чи *amore profano*, до якої він стається з іронією і легкістю погордою, властивою лицарям середньовіччя, які від ґратів німф стреміли до висот мадонни. Це пригоди на перехрестях, на роздоріж-

жих його фантастичних мандрів та в тимчасових причалах його кораблів. Це юбі квіти гріховні, зірвані мимохідь там, де чатується „гостей мандрівних край дороги“, це ті небезпечні зони, де лише проноситься „вітрило срібне“ під „арками... високих брів“, але не юдається настало якоря. Це співи про ті *amori i dolori* в „зачарованіх гrotах“ Цірцей, між підводними скелями. Це ті заворожені місця, що кінець кінцем лишаються за його обріями, бо

„досвідчений мінас в тумані
той голий острів, де у млі зелений
співають звабливо страшні сирени“.

Ці скороминучі пригоди не є самоціллю, а тільки певним стимулом, і в цьому саме поєднують свій сенс і свій чар. Це немов пломенисти хмари, що час-од-часу набігають на ясні і спокійні душевкі обрії поета, або накочуються на них хвилями шалу, щоб спливнути у ритмах його віршів. Ці скороминучі настрої завжди лишають по собі пах якогось несталого, вслизаючого чару, що гасне, як відблиск вогню на крилах ефемерид, це нетривкі пахощі швидко відцвітаючих „оргії квітів“, відлітаючі сні, танучі на вікнах сніжні візерунки, пригоди, що тануть, як і спогади про них.

Ось чарівно-мимолетна зустріч:

„в зіниці близнуло вогнями,
трамвасм жовтим продавеніло,
бліснуло синіми вогнями
і в сніжну далеч відшуміло“.

І в ліричному переживанню поета лише забриніла мелянхолійна нота:

„то, може, щастя відлетіло
на крилах вечора і снігу“

Або ось друга „зустріч“ закреслюється летючим і звабливим спегадом:

„в заметах сніжних полустанок
і біг швидкий підкутих санок
і профіль чистий і невинний“,

а то знов згадка про „лукаве золото... волосся“, в якому поет горів, або порада, звернена більш до себе, ніж до інших мандрівників:

- „завітай до Цірцеї на день або два,
подивися їй в очі блакитні чи сині,
подивись, як летять по лиці її тіні,
але слухай, як борвій про мандри співа...
В слушну мить напинай прудкоході вітрила“

і тікай, тікай від облудних чар тих островів, з тих морських шляхів згуби, де мерехтять ті вогні маяків, „що морякам віщують небезпеки“ і вогником блимає зрадлива *stella maris*.

Поруч з цими авантюрами „морськими і любовними“ виривають і мотиви романтики більш дантівської, коли на килимах із рож і ясміну „у білім сні квітчастих оргій“ двоє перечитують „сьюмий круг“ Стефана Георге і гойдає Іх „строф повторний спів“, закипаючи „білим шумом рим“, – образ, такий близький до трагічного кохання Паоли і Франчески. З цих настроїв і переживань, з цих „*odi et amo*“, з цих грішних обіймів *amore profane* поет неминучо рветься до висот *amore socro* переможним співом:

„фанфарами шаленими вогнів
мене маяк твій знов у безвість кличе,
де круться уламки кораблів.
Дарма: в одежах білих Беатріче
несе дари і радощі нові
і в сердце сипле зорі снігові“.

Хоч лірика *profana* теж іскрава і сильна, але не така блискуча і натхненна, як лірика, навіяна *amore socro*, а все ж ці два елементи виявляють психічний образ поета у формах Тангоїзерового комплексу устремленості від ґрота Венери до висот Елізавети, від земного до небесного, від *profano* до *socro*.

Ця контрастність переживань властива поетові не лише в обсязі почувань. Вона питома йому в усьому іншому, притягає і вабить у подіях, душевних станах, у чужих літературних виявах, у власній творчості. Джерело цього треба шукати в тім же дуалізмі поета: у поєднанні двох стихій: суверо - героїчної нордійської й української, лагідно-ліричної та пристрасно-інтимної. Так він, напр., любить пори-ти обох контрастуючих поетичних натхнень, творче буяння нордійського еляну й спокійне наїття рідних муз. У першому випадку порив його руки, що було несила підвости їх,

„знов вихор гір,
мечами ріжучи простір,
... підносить, наче крила“

і несе поета туди, де
„бліскавиць вогненний вир
і в небі розчерки шалені“.

Це опис тої сп'янілості, коли Клен відчуває, „що знов стас поетом“, стрічаючи „на камені високім“ вільний „вітер верховин“.

У якім різкім контрасті до цього образу інший, по суті подібний момент, коли ті переживання творчого підйому протікають у формах чисто української інтимної душевності:

„і молоком пливуть у вірій хмари.
Сміються ранки голубі,
в полях пастух жене отари,
і сонце грас на трубі“.

Тоді хочеться поетові вібрати в себе

„всі голоси, і бурні, і спокійні
глибоких надр і височин“,
щоб вилися вони „у душу гармонійно
потоком вражінь і хвилин“,
щоб потім міг він, „усю красу з'єднавши,“ різьбити
„карбовані рядки,
рокам і пристрастям віддавши
словами списані листки“.

Або та сама антитеза у творчості двох інших поетів, така споріднена Кленові:

„отак біля квітчастих загород

в Провансі сонячним під небом синім
велавляв любов Бернар де Вентадур“;

і, контрастуючи з цим,

„у глупу ніч, у мертвий час
вражала громом пісня необорна
бойца невтомного Берtran de Borma“,

співця вже не „ніжності і любові“, а „жорстоких воєн, полонів, розлук“. Цей поет „сугтичок і чвар“, що вабить „крицевістю“ серця і духа, так само очаровує Клена, як і „п'янючий дар пісень“ кохання, в якім горить „вірний трубадур“ нормандської герцогині.

Те саме протиставлення у двох віршах на честь Клеопатри, де маємо різні переживання двох римлян: перший з них Марк Антоній горить „у бурі пристрасти, жаги й одчаю“, коли по Акціумі ·

„свій гордий Рим зневажив тріумвір
і в смертну мить, здолавши все забути,
з розкритих уст востаннє п'є отруту“,

тоді, як у руках цариці „шаленства прапор полум'ям замас“. І в контрасті до цієї трагічної постаті постать Цезаря Октавіана Августа, крицева, горда і незрушина:

„в залізнім панцирі, в яснім шоломі,
в якому багрянів вечірній пламінь,
він став, щита притисши до грудей“.

Вже огортає його „червоний морок“, в якому бліскають тільки дві Зірки жіночих очей, але в ту вирішальну мить у відповідь на спокусу

„у тумані осійний виплив Рим
і слава, що її в вінку із лілій
колись вікам трубитиме Верглій“.

Свій вирок над царицею він не зодягає в слова. Досить його променистого погляду:

„поглянув він—неначе вдарив грім.

і знищена, зів'яла і безсила,
цариця мовчки голову скилила“.

Так само контрастом по бурних мандрах у далеких світах виринає лагідно-ідеалічний образ рідної Ітаки:

„памятай: в'ється дим кучерявий з-над хат,
зріє хліб, і червоні гойдаються маки
там, де рідна на тебе чекає Ітака
і занедбаний твій масстат“.

В тон цій ремінісценції бриняТЬ елегійні і ліричні образи з просторів українських, де

„дарів нещадно - щедрих
шумус повінь у степах“

і де менади, йдучи юрбою за рідним, українським Діонісом,

„у борони, де спить зерно,
із чаш прозоре ллоть вино“,

де такі багаті, пишні і запашні „дары родючої землі,
що породило щедре лоно“,

особливо ж тоді, коли „рясніс овочами сад“, або „листом прив'яли
шахне ранок“ і прочуваються в ранковім тумані „журливі крики жу-
равлів“; тоді поетова

„осіння туга, лагідна і ніжна,
пливе, як лебідь біlosніжний
у смутку тихому покинутих ставків“.

Тоді на душу його після нордійського „буяння“, тривоги і неспокою
хходить „високий спокій“, тоді життя його стає „мов води чис-
ти і глибоки“, він почував, що в ньому „спочила височінь“ і що він
„голним озером синє“, що, „упоснений у тиші мирній“ він поринає
„в осінній сон, як поле, ліс і сад вечірній“ і радісно вигукує:

„о, хвиля ніжного спочинку,
мов ночі темний оксамит!“

Після тривожного лету розпруження на лоні „чарівної України“. Але чи ця українська стихія не є почасти для поета його власною
відступникою Капусю ...

Тут поет, як ідyllіст, своюю українською стихією любить відвічувати мотиви наших хліборобських буколік, любить землю і високе небо і над усе „пратищу золоту“; любить необмежений простір царин, наші лани, долини і поля, де „вперто впевнена рука“ веде „дзвін-
кого плуга“; любить „сп'янілу весну“ і буйний „вишень і яблунь бі-
лий цвіт“, а також царственную осінь, що зодягає в золото, пурпур і шкарлати наш незрівнянний край в кінці літа, того літа що чарує поета „хвилями спілого вівса“ і „алотними килимами пшениці“ або „тъмніям золотом соломи“. Він любить „затишок холодний саду“ з росами, дощем, із вітром, то ніжним, то суворим, і чи не найбільше

більше кохає „тихі води і вечірні зорі“ на тлі високої, спокійної блакиті

„і нестримний порив тополь,
що заноситься в небо у льоті“.

В надрах цього ідилічного супокою поет агадує в інтимних тонах свої дитячі дні, що шуміли там, „мов весняна повінь“ і милі, далекі образи буколічного оточення: „і слід від кінської підкови на непро- сохлому шляху“ і про те, „як гогочуть сині гусі“ і як там

„у кузні знов гуде міхур,
і знову дядько сивоусий
оповідає в курені
про давніші свої походи“.

Але ідилія, елегія, буколіка, мрійливість — це лише одна сторона його української стихії. Є й другий бік П., містеріальний і містичний, у якім відзеркалюється духовість поета. Цей магічний бік його стихії пов'язаний з Києвом, але Київ тут не вияв урбанізму, громадського стилю, ще менше вияв міської лірики зі „златом київської печалі“, що горить і сяє в „блакитях київських небес“, або догоряє на тлі „древніх мозаїк“, — ні, у Клена це стихія київської духовості і мудrosti, що „в дрімотнім сні спочила“ під священим символом Софії, яку, може, й несвідомо збуджує поет і зносить у височину звідти, де „священна сутінь залигла“.

Тим то так легко поет переходить у стихію духа, так природньо і легко входить у світ нашої старокиївської духовості, в якій лицар, воїн і поет знаходить вищу ініціацію духа, таким чином закінчуячи у своїй збірці цикль трихтомічного наставлення: тіло насолоджується супокою ідилій чи чинностю і терпить від страждань земних; душа поривається у далечінь, на змаг, подвиг, у боротьбу, в акцію чи мрію; а дух прагне Бога, вищої Божеської мудrosti, прозріння чи одкровіння.

Всі ці елементи у гармонійнім і органічнім єдинанні переходять через усю збірку Юрія Клена.

Оточ у чарак і снах ліричного розпруження „у синім краї Шевченкових ідилій“ поет не затримується назавжди. Це не є та тиха пристань, де кидається на стало якоря, це лише причал до рідного берега, вздовж якого далі йде лет каравел, що простують у трагічне еучасне, в „жорстокі дні із криці й люті

у багрі зроджені роки“, де „сонце, з міді куте“ у „невідомі світиль нам віки“, — у ту Вкраїну, яку поет бачить і сприймає, як „країну Господнього гніву“, як „страшний Содом і прокляту Гомору“, де часом їому являються у снах

„страшні архангели, що движають зорі
і долю світа важать на мечах“,

країну, яка повстає в уяві і спогаді поета жахливою візією Дантового пекла і в яку йдеться крізь ту Авернську нечерну браму, над якою пломенів надпис:

„Per me si va nella citta dolente

Pe me si va nel eterno dolore”,

Їдеться, як „у скорботу і відчай“, крізь „біль наруг, крізь ніч гірку неслави“, туди, де правиться страшна сатанинська „чорна меса“, де „сонце мерхне в чорних небесах“ і де з дальних рідних обрів іде лише „мовчазний і сумний Верглій“ назустріч у степах, щоб стати ментором поетові у цім нашім дантівським неоінферні. Тому трагічним криком виривається у поета: „гамуй, мандрівнику, смертельний жах,“ бо там, у тому пеклі скрізь

„не спокій лагідний,—беаладний рух,
де хаос в димі чорному рогоче,
і вбила хемія безсмертний дух“,

там, у цьому „чумному чаді“, де „мертвих тіл багряні гекатомби“, де бушують жахи пожеж, де „смерть і сором“, „безчестя і наруга“, де повсюди „біль без краю“ і „шаль розпуки“ і муки, „муки без кінця“, де „наче великі кльоаки Київ і Харків, Полтава, Одеса“ з їхніми обдертими бездахнами камянницями, що „оскирили живі кістяки“ і де між чорних почвар одчаю „голод сурмить, як осел“ і мов пес, голодний місяць вис“, де скрізь лише „гори нещастя і бруду“, серед якого „у танці шалено сплелися тиф, і холера, й чума“ під монотонну макабричну музичну кінцевих катастроф, коли під „понурим прапором смерті“ розцівів канібалізм; там, де пекальний „обрій розжеврений міддю палає“, ковтаючи „люді обдерготого зграї“. З образів цього інферального дантівського видовища, відомого вже з „Проклятих років“, поет природно переходить до апокаліптичних образів і дає ту візію „з'явленої карі“, що показує своє страшне обличчя над просторами нашого краю. Апокаліптично звучить у „грозі і гром“ вірш поета:

„і гніву Божого вино
пленснув із чаші ангел сьомий“.

„Невиспуще око“ чатус людину у ріднім краю, який перетворився на девятий пекла круг, де якась потвора

„реве, розаявивши стотисяч пац,
шматує, рве, рокує на загладу.
З лобів тих пац рогами сотні башт
ростуть і в морок знасяться високо“.

Це той апокаліптичний звір, той „столапий гад“, що, повинні Україну в чад „почав кігтями дерти здобич“.

I після катастрофально нагромаджених страхіть, образами яких розщедрилась його поезія, ясні і ляшдарні строфі, що дають мудре пояснення тому, що сталося:

„бур'яном заростас дорога,
що крізь заграву днів
нас вела до далекого Бога“.

Та не тільки забули ми цей шлях, а ще й відчурались і зреклися цього Бога, якого не стрічали з дарами і не вінчали, як царя, „у високому білому храмі,
де у вікна світила зоря“;

ми навчаки

„на усіх перехрестках його розіп'яли,
біле тіло його шматували,
загинали над ним матюки
і вовкам на поталу
роздидали куски“.

За цей гріх зречення Бога-Духа і закону його неминучо приходить розплата, приходить відвічна кара Божого гніву, що наводить тих, яким припало завдання бути бичем Господнім, татар, печенігів, лютих обрів, що в них наша християнська есoterична література завжди бачила виконанців Божої справедливості і що ними Господь нас карав: „не ради того, що Іх милую, а ради того, що вас караю“,—такий знайомий рефрен мудрих книг нашої старої літератури.

Цей фатальний момент розплати за гріхи, страшний своєю не-відкличністю, своїм образом *horror antiquus*, грізно вдаряє по свідомості нашу душу і відбивається страшним трагієм у сфері духа, формою „откровения в грозе и буре“, яке сконцентровано у візіях поета і відповідних образах:

„труби рокочуть,
крики птахів
грози пророчуть ...
Чуєш, іде
б'є вже у мури,
дме нам у скронь
вихор, вогонь
Божих долонь!“

Тому „в годину скорбну розпачу й відчаю“ і князь Данило звертається до Єдиного і Всесильного по відповідь на свої питання.

Але поет, як справжній лицар, знає, що „мужність, благородство і мудрість“ вимагають перед жахом кари або твердости, спокою і терпіння, щоб перенести і витримати іспит, або подвигу, змагу і боротьби, цебто бою з почварою - гадом, бо він пам'ятас,

„як у грозі, у блискавиці й громі
колись страшну потвору переміг
святий Георгій в ясному шоломі
і як дракон, звитяжений, поліг.“

тому

„ти серед хаосу і реву
з ясним, спокійним стань чолом ;

мечем удар об іцит крицевий,
стягни мідніше свій шолом”

— ще в якім разі не піддавайся розпачу і страху, тому „плачу й од-
 чаю“, що завжди є пітомим мотивом жалів і ліричних скарг нашої
„шлебейської“ поезії. Тому таким прекрасним, аристократичним і
гордим закликом звучить рядок „гамуй свій плач, гартуй свій гнів“,
або далі:

„дивись майбутнім дням у вічі,
метай у простір ясний спис.“

або:

„крізь дим багряного пожару
вдивляйся нильно в далечінь“,

60

„вже гудуть у тобі струни
прийдешніх заграв і років“.

В такі моменти піднесення поета опановують улюблені настрої
такого притаманного йому почуття майбутнього ренесансу, бо він
штугтівно дуже сильно відчуває таємничий шлях космічного коло-
бу, невідкличну циклічність нашого життя і його феноменів вічної
життєвості: по трагічних „прохлятих роках“ надходить неминуче від-
родження. Після катастроф — нова щаслива ера, після смерті — нове
життя, і то не лише в природі, подіях, космосі, але й у мікрocosmo-
сі — в людині.

Тема реінкарнації, ледве вловима, містеріально виявляє себе у
нечіких рядках „Каравел“, але цього досить, щоб овіяти збірку пое-
зії „ясним світлом білого лета“ тих крил есoterизму, що завжди пі-
ряють над усім великим і справжнім у творах мистецтва.

Ця тема колобігу життя (така мила і близька Сковороді) вперше
марканцю з'являється в „Килі життєвім“:

„а, може, все в життю повторний біг,
і прагнений кінець лиш є початком,
і ти прийдеш у світ чужим нащадком,
щоб знов кохати весни, зорі, сніг
і ту, що буде в снах твоїх зоріті,
коли запахнуть ранком перші квіти“.

Або під час одної „romande romantique“ у „північній столиці“ поет
найдує,

„як за часів Рамзеса
цей місяць плив крізь нільський очерет“.

або як він, колись бувши лицарем-поетом, стилетом на скелі ви-
рівнявав вірша в честь улюбленої. А трохи далі той самий реін-
карнатичний мотив:

„з могильних надр мої зблілі кості
хай викине новітній скит чи гун.
дарма: на кораблі, аероплані,
чи, може, просто в затишнім садку
знов стріне нас ця ніч, і сми неждані
возвітнути у червінному вінку“.

Тему відродження, як *risorgimento eterno*, поет яскраво переживає в образах весни чи у феноменах внутрішнього чи зовнішнього ренесансу в подіях і людях:

„природа тиха і сумна,
але у всьому обітниця:
О, буде ще така весна,
яка тобі й не сниться!“

і в іншому місці:

„і, зачароване природою,
вже серце дишє сном і вродою
прийдешньої весни“.

І знов передчууття грядучого оновлення в загальнім образі:

„Але широку я стрічаю весну,
немов це перша у житті весна.
Надіюсь, вірю і чекаю: може,
вже цього разу збудеться воно.
Що стільки років надіять і триваже
і в снах моїх снівас, як вино.
І що, коли в потузі непоборний
повстане день, протрубить нам ясу,
і рамек несподівано розгорне
ніколи ще не явлену красу“.

Або бронзовий Володимир, вдивляючися в дальній обрій, всміхається веснавчим і мудрим посміхом, не дуже до серця беручи нове лихоліття, бо загадує,

„як по добі недобрій
загинули, не поліпшивши слід,
і дикий печеніг, і люті «брі»“.

Або поет вітає Україну з новою весною:

„В крилатим шумі прапорів
колись зустрінеш буйний травень“.

Це передчуування того нашого духового ренесансу, що поведе
„до дальних мет, невидано-ясних,
прямуючи в нові простори“,

у яких Божа сила, як

„чиясь невидима рука,
ворота в далеч відчинила“,

у ту далеч, де неясне, як натяк, але певне у візі поета промене велике і містичне призначення нашого краю, те призначення, що „вріє, мов зерно“, що „спіє в лоні невідомім“, і де промене образ того „керманіча“, що незмінно з'являється в „грізний день залому“, щоб скерувати „в грозі і громі“ стерно туди, куди велено долею.

Поет чус, як по замії і по часах лихоліття „у вуха свище квітень“, він бачить, як „темний ліс зелені пагони піdnіс“, бачить образ буйного життя, захованого в „насінні голім“, а тому в „лиху хвилину“, коли знов душу душить „мертва мука і зневіра“, лунає його мати:

„Коли твій нарід лихо поневолить,
не кутай скаргами твій рідний край,
сховай для засіву насіння голе...
Дрімає в темній скаралущі жолудь,
погрій в руці його, тули до чола,
вслухайся, як росте прийдешній гай“.

Можливо, що найпатетичнішим співом бринить цей мотив вічного відродження нашого краю у вірші до сина:

„Минуть роки, і син мій дужий
тут вийде з заступом в руці,
і м'язи міць напружить,
і сплюнуть дні—не ці...
Все що пожарам на поталу
ми віддавали й на загин,
спорудить знов помалу
його упертий чин...
Прапор! Клади на камінь камінь.
Як запахущий срібний крин,
розвітнє над віками
твій подвиг і твій чин“.

Отож, хоч яка там і є макабристична тематика Клена, в ній не так бринить мелодія *marche funèbre*'a, як могутній спів переможного відродження. Це не плебейський плач над загищами рідної Трої, не рабське квіління „на ріках вавилонських“, а гімн на честь градучого ренесансу нашої „степової Александрії, рідних київських Атен“. Це не розпачування над попелом бувальщини, а надія на появу нововідродженого фенікса, який має злетіти над ним. І тому разом з поетом „з солодким жахом у серцях підстерігасм ми жар-птицю“... тому дійсно „благословенні дні прокляття й кари“, по яких неминує настас новий ренесанс.

Інтуїтивне відчування місії України—це, може, найголовніша ініціація, яку дарує нам творчість поета, це сенс тої сакральногої *aison d'être* нашої держави, нації, народа, нас самих, яку скоплює поет із близкавичного прояву істини в тих творчих хвилинах натх-

лення, коли божественна субстанція являє нам свою заховану справжню суть. Тому даремне шукати там „здравих“, раціональних тверджень, де є лише інтуїтивна поетична візія і натяки. Але в цій ініціації близькість безперервності того ланцюга традиції, яка пов'язує нашу стару літературу з сучасною, спалахуючи тут новим блиском. Поет свідомо знає, чи підсвідомо відчуває, що шлях, призначений Україні у майбутньому, це шлях духовості („експанзія духа у просторі, ось твій грядучий масстарт“), що удел нашого краю – це створити „імперію духа“, яка з київського центра має універсално променювати. Тому поет, звертаючися до чужих народів, каже:

„о, вам, народи, що віки
свої у славу угорнули,
вам пурпур, берла і вінки.
Ви взяли в дар собі Минуле.
А ми, ми творимо тепер
з хвилин і дій життя поему,
ми п'яні барвами химер,
що з них Майбутнє ми снуємо.
І що для вас Перікл, Парнас,
Самотракія, Рим і Данте —
Це сон неадіснений для нас“.

І ось ніби пояснення нашої місії між старим світом, що падає, і новим, що народжується:

„на гострій грани двох світів
ми непорушно муром стали“.

Хоч досі

„в запеклім герці двох стихій
ми завжди жертвами лягали“,

а проте:

„у такт рокам гуде наш крок.
Ми йдем... ми ростемо... ми будем“.

Бо „ми ще снагу п'ємо з джерел“, бо перед нами ера майбутнього, тоді як у інших народів Європи лише блискуче минуле. Які цінні і цікаві ці ініціації, що витікають з інтуїції поета, „коли, затъмаривши зеніт“, гудуть „громами катаклізму“ по цілому світі.

Якщо досі завдання інших народів були війни, успіхи в перемогах і завойовання, розквіт матеріальної цивілізації, нашим призначенням має бути розквіт духовної культури у формах нової етики, яку містеріально передчуває поет, бо ми віддавна

„бачили у снах
святині дальні Царгороду
і цід загравами в степах
нову віховували вроду“.

Це те саме зерно, що „зріє в лоні невідомім“, символ тої духовості, що її наша відроджена державність має принести людству, це той правдивий світ, про якого поет каже:

„Він, наче плід, важніс і дозріває,
наллятий соком невідомих лон,
і темний сок, буруючи, співає,
немов вино Господніх ґрон“.

Плекати те зерно, поки воно не виэріс -- чи ж не є то завдання нашої держави, яку перед вечірнім спадом сонця свого „царським пурпуром укріла“ безкрила Візаントія, сумна і строга, у тъмних ризах з золота старого! Пурпур — це символічний одяг, яким натхнення поета одягає священну столицю, той відвічний центр української духовості, яка має променіти Божественною Благодаттю за заповітом нашої давньої традиції: „Видіте гори сія? Яко на сих горах воасіє Благодать Божя“. З цих висот Первозванного, де у „багряниці старій нас вітає прадавня столиця“ долинає давні Лаври і святої Софії, і поет співає гіми новому життю:

„слава золоту бань, що крізь темні дерева нам мріє.
(дзвоном високих церков ширше росте височинь).
Слава тобі, о життя, що не має ні меж, ані краю“.

Дзвоном возвищати нову правду духа і плекати нову Божественну істину, бути основоположником нової ери життя людства належиться — за есотиричною прадавньою традицією — Києву, і тому крізь сучасну „ніч і мрячу далеч“, де „розгойдана вітрами мла“ у цільму ғонить „хижу галич“ і всі „шляхи нам залягла“, поет гукає нам:

„лови ти чуйним слухом дальні дзвони,
що вітер Іх несе з незримих веж.
Майбутні дні, мов виноградні ґrona,
до рук твоїх крізь дим, крізь чад і жар
схильяють важко свій п'янкий тягар“.

I, нарешті, остання візія Києва, як *sanc ta rosa mystica*, до якої стремлять усі прагнення духа нашого:

„десь там горить священне місто
шпілями гострими давниць,
немов троянда золотиста,
розквітла в заграві зірниць.
Ми йдем, і, може, нас зустріне
усіх церков потужний давнін,
і браму золоту відчине
нам чорна варта тих країн“.

Ця брама, ці Золоті Ворота Ярослава Мудрого, мали в нашій есoterичній таємничій значення, мали нагадувати ту другу містеприяльну „золоту браму“ в царство Духа, яку зачинили для нас мате-

ріялістичні доби, і що Пі знов відчинити для людства мас Україна, Київ, де,

„хрестом прорізавши завісу дима,
в красі, яку ніхто не сокрушить,
свята Софія, ясна й незрушима,
росте легендою в блакит“.

Таким потужно - переможним образом вінчає поет свою візію духової місії України. Тут він „несліпим, зрячим оком“ провидця і посвяченого бачить світ таким, який він є в дійсності. Коли ж правдивий світ є „не той, для ока зrimий“, то мусить же настати день, коли „усім об'явиться, як чудо, істота кожної з земних речей“, коли кожному полулу „спаде з засліплених очей“. У найвищому просвітленні духовному поет пророкує ту страшну і судженну годину, коли „в священнім жасі“ ми побачимо

„у млі нестерпно - білій
все, все таким, як справді є воно“.

З цього чисто гетівського світосприймання, що „істина не є в реальності“ (або, як французи кажуть: *la vérité n'est pas dans la réalité*) у поета виникає тверда і ясна певність щодо „дійсності“ грядучих днів, яка—всупереч реальності з П жорстокою логікою матеріальних аргументів — являється очам його добою світла і правди, справжньою ерою духа. Щодо зла, яке тепер панує над світом, то поет знає, що

„це все пройде без вороття.
Так само снились нам татари.
То ж знов чаклун якийсь навіяв чари,
і бачиш ти примари небуття“.

Поет бачить пророчо, що „розв'єстся поволі мла“, і що вже „в рожевім кольорі надії незнана просторінь віків ясніє“, і що доля, себто вища воля, яка керує

„всім над усіма“,
„вже іншу путь закреслює у зорях,
визначуючи проріст і жнива“.

Цей третій розділ збірки ввесь пересякнутий стихією українського духа. Містеріальна духовість виявляє себе у творчості поета таким традиційно нашим, старо-українським підходом до суті подій і їївниць, які переживаємо і пояснення яким знаходимо в нашій літературі традиційно від Ларіона до Шевченка. Класично йдучи за їхнім прикладом, Ю. Клєєв, переживаючи сучасні „прокляті роки“, „кляті літа“, „жорстокі дні“, „люте время“, як Божу кару їх сприймає.

В цих моментах відчуття Божого гніву, пророкальности і передчуття місії відкриваються елементи нашої відвічної мудrosti, яку ангельськими трубами віщують нам „грізні серафими, крилами розтинаючи вогонь“.

Отже, у збірці „Каравели“ заступлені всі основні елементи трихотемії: є мольтова, сміливі, сильна і відважна романтика динамічного чину в його нордизмі; є благородство, м'якість, ніжність, чутливість і чуйність української душі; є глибока мудрість духа у фермах традиційно київського, староукраїнського спірітуалізму. Тому поезія Клена не лише переживається, як поезія чисто ліричних емоцій, не лише сприймається, як героїчне мариво чи фантазія романтичної акції, чар якої гостро відчувається в нашій жахливій буденщині, спрагненої героїки, лицарства і справжньої романтики, але ще й надихує нас тим духом мудrosti, що сяє крізь неї, може, часом і несвідоме для автора. Тому поезія Клена робить таке виняткове враження, тому сприяє вона наверненню нашої сучасної поезії на шлях традиційний славетної лицарської ліри, „алотодзвонної“ ліри Аполона, такої відмінної від рустикально - солодкоспівної уквітчаної кіфари або пролетарської розмальованої катеринки з П шабльоном і плебеїзмом. Поезія Клена суттю і формою вертає нас до тої „благородної поезії, яку автор „Острожської війни“ Пенкальський вважає за „твориво драгоцінне муз, богинь благородних“ всупереч тій „пітиці підлого гатунку“ („підлого“ в розумінні „підлеглого“), яка була і завжди буде адобутком широкого загалу, або примітиву, оскільки така „пітиця“ відповідає його смакам і потребам, відбиває його суть і подає й у знайомих юрбі образах, доступних нереживаннях, питомих настроях і поняттях, модах і течіях.

Отже, одним з дуже важливих факторів є те, що збірка „Каравела“ спричиняється до того загального процесу диференціації цінностей, який, хоч і не всім, а проте стає помітним; процесу, який повільно, але вперто починає позначатися на тлі загального хаосу етот хвороби нашого часу. Вихід із того хаосу ніби то вже намічається у тенденції не творити нової мішанини, а за принципом Сковороди йти шляхом „сродственного“ притяження: „свій до свого“.

Очевидно, що така поезія буде притягати відповідний круг читачів, ділаючи на „срідні“ й духу осередки або окремі одиниці і буде відкинена тим „загалом“, якому вона органічно „несродна“. Те саме буде і в критиці: „несродний“ духу „Каравел“ критик не спрятьтися з розбором і розумінням поезії Клена, задоволівшись лише зовнішнім підходом щодо мови і техніки віршу. Тоді як „срідній“ по духу критик легко відчує й відкрис скарби поетичної творчості Клена. Тому в „Каравелах“ знайдуть себе не широкі маси, а ті немногі вибрани, що зможуть сприйняти, оцінити, зображені зміст отої чепурної, елегантної і глибокої збірки віршів. Це ті, що про них у нашій „Александрії“ сказано: „мало нас, но смисл в нас великий“. Відповідаючи їхнім вимогам і їхній ментальності, лише серед них знайде вона зрозуміння і визнання і лише в такому осередку у зустрінє сиравжню поважну і серйозну критику.

Символічно ця книжка стане одною з тих *mille vie**) на якій, за

*) Тисяч доріг.

Петраркою, *si rigon giungano questi che si amano e si cercano***).

Це те, що торкається ролі книжки, а тепер щодо ролі самого автора. Очевидно, вона полягає в тому, щоб, принесши нам неокласичну спадщину, не лише плекати ІІ, як спогад, але й далі відроджувати її в сучасному. Це буде якраз та праця, яку проводила київська школа неокласиків із Зеровим на чолі: всупереч чужому негативові творити й афірмувати свій власний позитив. І справді, в теперішню „темну годину“, коли найближчі часи не віщують нічого доброго, але зараз не в стані зачинити грядучих поновлених обріїв, хіба творчість поета не має бути тим непомильним „бігом корабля“, що переможно несеться проти течії, використовуючи супротивний вітер, хіба це не буде *contra spem spero*, поривом до майбутнього причалу?! Чи ж пе не буде цим стимулом, що спонукає поета дати більший твір, поему, в якій відбилась би доба з ІІ сучасною трагедією і майбутнім тріумфом! Хіба зараз вже не час на поему, коли, за Леконт-де Лілем, є дійсно „що сказати“ і при тому „такий матеріял, що був би взятий з нашого часу і з усіх часів“, що трактував би сучасні і вічні теми одночасно?***)

Такий твір чи не був би одночасно й актом передачі неокласичної спадщини і ІІ традиції майбутнім поетам нових поколінь? Хіба цю ролю поет не накреслює сам у наступних рядках своїх віршів:

„ні, зерна із садка душі твоєї
ти пронеси крізь бурю і вогонь
у теплі тихому твоїх долонь,
щоб знов із них хтось викохав лілеї.
Бо знов колись лоза горби покриє
і знов поетові звінчає скронь.
Зазеленіє знову оболонь,
і хвиля весеній чорний намул зміє“.

Це обов'язок поета перед Богом, часом, вітчизною і нашою поезією. А перед нами? Очевидно, що поет, виконуючи цей обов'язок, являється для „обранців долі“ тою серафічною сурмою, що гласить нам божественну мудрість, красу і любов, інспірує легендою героїки і романтики, дає страву душі і духові. А для широкого загалу? Очевидно, тут роля поета для нашого примітиву буде зведена до того, що так близьку очреслив у своєму прекрасному вірші, присвяченому Бургартду—Клену, Микола Зеров:

„Так в давній Ольбії заході різьбярі,
серед буденних справ і шкурної громади,
в душі плекали сон далекої Геллади
і для окружних орд, для скитів-дикунів
різьбили з мармуру невиданих богів“.

**) Зустрічаються ті, що любляться і шукають один одного.

***) Статтю писалося в січні 1944 р., коли уривки Кленової поеми ще ніде не публікувалися.

Якщо стихія благородного, чинного нордійського генія буде одухотворена нашою відвічною мудрістю і зогріта теплом української душі, тоді з цього завдання зродиться справжня поема, оскільки будуть у сполузі всі необхідні до цього елементи: чинність акції, благородність переживань і мудрість ідей. Нордизм дасть поемі розмах, порив, динаміку в акції. Українськість дасть ідейну будову, духовість і життя.

Завданням цієї статті не було дати звичайну рецензію або естетичну критику на збірку „Каравели“, ще менше було П наміром дати фахову аналізу щодо мови, техніки віршу, поетичних впливів тощо. Якщо питання впливів і цікаве, то лише остаточки, оскільки вони брали участь у витворенні власного „я“ поета, або були сприйняті, як асонації до власної поетичної творчості у формах інспирації, чи інтерпретації, себто як певна стимуляція, і тільки. Але на це питання поет почести сам дає відповідь у примітках. Значно цікавішим здавалося авторові статті постаратися виявити дійсну суть поезії Юрія Клена, заглибитися в його власну поетичну стихію, у дуалізмі її знайти ключ до розуміння його творчості, вияснити його роліс, місце і місію в нашій літературі, спробувати дати чіткий і ясний, по змозі повний і правдивий образ поета і цим навести читача на відповідне сприйняття його поезій.

Та їй справді, чи істинна критика не повинна бути тим „мудрим зерцалом“, що вертає поетові його правдиве відображення і водночас віддзеркалює читачам творчість його у правдивому свіtlі та суттєвих рисах? Чи не повинна критика бути тим дорожковказним вогнем, тим *phare allumé sur mille citadelles**, що однаковою мірою мас як орієнтувати творчість самого поета, скеровуючи його „на власну путь“, так і скеровувоти розуміння і відчування його читачами. Чи кінець кінцем не повинна критика мати ще одне, може найвище завдання: інспірювати поета творити у „сріднім“ йому напрямку та інспірювати „срідніх“ йому читачів любов'ю та спримованістю до ідей та ідеалів, поетові „срідніх“ по духу?

*) Мажком, запаленим на сотні вех.

СНЕЖНІ СОНЕТИ

1.

Всю ніч сіяли зорі, аж до ранку.
А вранці встав туману срібний дим,
І привидом далеким і блідим
З'явилось місто з тьмяного серпанку..

А ми не дочекалися світанку.
Мов дзвін струни, було твоє „ходім“,
І сміг скрипів на стежці біля ганку,
Коли ми тихий залишали дім..

Лягло дихання інеєм на вії,
На брови і на хусточку твою.
Міцніючи, ходив мороз в гаю,

І сковані дрімали сніговій.
І я стрічав привітний погляд твій,
Бліскучий зір з-під довгих срібних вій..

2.

Я помилився. Взяв горюю, вище.
Не переліз, а обминув тини.
І вийшов на забуте кладовище
Якраз, коли підходили — вони.

Я впав на сніг, в торішні бур'яни,
Де затишок від кулі і від хвищі.
А неминуче підловзало близче
Гадюкою з нічної глибини.

Та що я міг зробити сам, без зброї?
В заметах метушились однострої;
Зірвався крик, і пролунав, і стих.

Ось, інший крик і постріли зловіщи...
І зрозумів я, що на кладовищі
Товаришів розстрілюють моїх:

3.

Покрученю стежкою крутую
Вечірня тінь спускалася в долину.
В снігу дерева вийшли на вершину
І стали над стрімкою висотою.

І, стомлене своєю самотою,
Спішило сонце в голубу країну,
І на горі застигло на хвилину
Короною пломінно-золотою.

Знов перед сном морозним, срібно-горним,
Крізь сніжний килим, що окутав віти,
Воно хотіло землю освітити

Промінням несказанно-неповторним.
І синя тінь спинилася, несміла,
Бо золота корона пломеніла.

4.

Морозний вітер віяв над полями,
Вогні пожежі відбивались в шибах,
Жила печаль в покинутих садибах,
І на снігу були червоні плями.

Кружляла смерть між хмарами і нами,
І раз - у - раз стрясав будівлі вибух,
І в білім полі залишались ями,
І слався дим по вивернутих скибах.

Я слухав, як воркочуть скоростріли,
Дивився, як далеко з - за могили
Заграва підіймається і гасне.

Дихання смерті відчував шалене,
І з хвилюванням думав, що для мене
Найглибший жах ховає щось прекрасне.

5.

Над містом жах. І день від муки зблід.
Рабів виводять за дроти і грati.
І ми йдемо за іншими услід
Зруйновані квартали розбирати.

Ще струмені не починали грati,
Легеньким снігом притрусило лід.
А ти вже босий, мій незнаний брате,
Шо в тaborах згубив рахунок літ.

Так. Ми в колоні трупів — мов брати.
З тобою поруч мушу я іти
І незабутні згадувати втрати,

І думати, кому скоріш вмирати,
І бачити, як ти ступаєш в сніг
Підошвами червоно - синіх ніг.

6.

Неначе подих радости і волі,
Крізь листя шум, крізь шелести шовковій
Пливли весною пахощі бузкові
Над сонним містом в сонячнім Тиролі.

І раптом — сніг. На дерева магнолій,
На квіти їх рожевопелюсткові
Сніжинки білі падали поволі,
В узори заплітаючись казкові.

І сміжному дивуючись цвітінню,
Проходив я загубленою тінню
По - над рікою, парком напівголим,

- Де ніжні квіти умирали долі,
І сам проймався тим холодним болем,
Шо відчували пелюстки магнолій.

СТИЛЬ SURMADERNE

Ця назва, як читач далі побачить, цілком умовна. Вона в загальному тільки окреслює модне тепер прагнення деяких письменників до ультраоригінального, надзвичайного, надмодерного. Хоч, правду сказати, це явище не таке й нове в українській літературі. Його початки цілком виразно бачили ми вже в „Кобзарі“ М. Семенка („Павло попаси корову...“ „Михайль Семенко поголив бороду...“ і т. д.). Не прищепилось воно тоді, даремно й зараз намагаються відродити його. Найголовніша ознака цього „стилю“ — гін до створення таких речей, які взагалі важко читати, а ще важче в них щось зрозуміти. Але переїдімо до конкретних прикладів — читайте в першому числі „Хорса“ новелю І. Костецького „Камбрбум“ (помилково автор дав їй назву „Божественна лжа“). На перших десяткох сторінках йдуть такі карколомні вправи з цим напрочуд „милозвучним“ звукосполученням камбрбум, що читач, який набереться мужності їх осилити, має враження, наче він цілу зміну пробув у гуркоті фабричного цеху. А на дальших десяткох сторінках — зовсім симпатична психологочна новеля, якби з неї викинути повторене ще кілька десять разів у різних варіаціях оте „Камбрбум“.

Пошо ж тоді та галаєтва увертура, як марокканська оркестра з сорока барабанів? Мабуть, тільки для оригінальності, щоб, борони Боже, авторові не закинули банальності. Складається враження, наче автор свідомо калічить свій талант задля оригінальності. Одним словом, *surmaderne*.

В гонитві за надмодерністю деякі автори вигадують надзвичайні ситуації, вишукують екзотичні сюжети, заганяють свого героя на безлюдний острів або блукають з ним разом по праісторичних стежках наших предків. І то їх приваблює саме та екзотика, в яку вже не можуть, сказати б так, вжитись, повнотою відчути П. Страх перед шабельоном переслідує багатьох письменників. Воно й дійсно, як законно зауважує П. Горотак, шабельон панує скрізь:

„... Та ж однаковість шабельонів,
пісень, зідхань і передзвонів
у близині і далечі.“

Але, рятуючись від шабельону, письменник заганяється іноді в протилежну крайність, і тоді маємо — „Камбрбум“.

Той же Горотак, до речі, дуже цікавий поет, без огляду на

загадковість його біографії, в одному вірші пише до читачів:

хто Маєра не знає і Ляруса,
кому чужий Брокгауз і Єфрон,
хто на Британіку не моргнув й усом,
не заглядав в Оксфордський лексикон, —
до позему таких я не схилюсь!

І добре. Нічого супроти того не маємо. Аби поезія так захоплювала, щоб змушувала читача озброюватися всілякими лексиконами для уrozуміння всієї глибини її змісту. Це називається не знижуватися до позему пересічного читача, а, навпаки, підтягати його вгору. Якби таким наміром керувалися наші сюрмодерністи, можна б тільки вітати їхнє зусилля. Але ж вони зі слів загальнозрозумілих витворюють такі загадкові речі, перед якими безсилі всі лексикони світу. Та передаймо знову до прикладів. В тому ж зошиті „Хорса“ надрукована мініятора Т. Осьмачки—«Згадка», яку наведемо тут цілком:

Коли заблісне річка в рогозі,
під сонцем ринучи в стави,—
я ноги згадую свої в грязі,
що мовчки бачили і ви.

І одвертається лицем від плес,
де Й сонце соромом стає:
бо ви його з водою, як з небес,
у серце занесли моє.

Кажуть, сила поезії в умінні поета недоговорювати до кінця, лишати місце для рефлексій і асоціацій читача, в кожному випадку індивідуальних, витворюваних його індивідуальною психікою. Коли б поет сказав усе, поставив усі крапки над 1, читачеві не лишилося б місця для діяльності його власної фантазії. Але для недоговореного є межа, за якою твір робиться просто незрозумілим. Так і тут. Читач зупиняється перед поезією Осьмачки, як перед складним ребусом, і перш ніж емоційно його відчути, довго ламатиме голову, і так і не знайде відповіді на питання: хто ці „ви“, що бачили авторові ноги в грязі? чому бачили мовчки? чому автор відвертає лице від плес? чому сонце соромом стає від того, що ці „ви“ занесли його в авторове серце? і т. д. Поет зі своїми індивідуальними рефлексіями лишився за грани приступності його переживань для інших, а поезія тим самим втратила свою основну функцію—викликати певний резонанс у душі читача.

Всі висловлені міркування зовсім не спрямовані проти експериментування взагалі. Шукання нових шляхів художнього висло-

ву, переборення шабльоновости, експеримент — речі абсолютно потрібні, тільки, як слушно зауважує Гр. Шевчук у рецензії на збірку новель І. Костецького*), не треба переступати межі, зловживати правом на експеримент. Більше того, не можемо взагалі уявляти розвитку нашої літератури без експериментів. Іноді й такі аж надто ризиковані вправи, про які мова йшла вище, можуть бути цікавими. Та не вільно забувати, що експериментування, яке суперечить духові психології художньої творчості, психології сприймання художнього твору, завжди витворюватиме не художні речі, а зайовий пустоцвіт. Розвиток літератури не пішов раніше і не піде в майбутньому через камбруми, а надмірне зловживання цими останніми може привести до прямо протилежних наслідків, і читач затужить за... „розумною битописсю“ П. Мирного.

* Гр. Шевчук, Право на експеримент і його межі, „Українська Трибуна“ від 16 лютого 1947 р.

АВЕНІР КОЛОМИЄЦЬ

Пхаємо тачку життя...

Пхаємо тачку життя перед себе,
В тачці — радіння, турботи, жалі, —
З дня-на-день важче, покинуть би треба,—
Смерти крило мені має у млі!

Жити ж так звабно, що хай би долоні
Вділ аж до стіп обтягнула вага,
Пхаємо тачку, чи ковзъ, чи пурга,
Піт або й кров обтираючи з скроні.

Повно казок і про рай, і про гурій, —
Що ж, коли все це за грани ю хреста!
Пхаємо тачку крізь вирви і бурі:
В мандрах — надія, а пустка — мета.

Мов гості весільні...

Отак і відходять поволі усі,
Мов гості з весільного дому,
І в осінь заходить вчорашня весінь,
І двері наостіж — у втому.

Потойбіч порога — роки запашні
І мрій недомріяних луни, —
Стою на порозі: не час же й мені
Господу лишити для юних?...

Я знаю: й мені неуникнена путь,
Нехай же ті йдуть, кому спішно, —
Я келих доп'ю свій... Нарцизи цвітуть,
А завтра — цвістиме ще вишня.

І яблуні в цвіті у цю ще весну
Таки дочекатися мушу, —
Хто вийшов — ідіть, я усіх дожену,
Зажду лиш на вквітчану грушу.

Мов гості весільні в далекім саду,
Чекають на мене ровесні,
А я — наче йду і неначе не йду...
Хоч їхній — чекаю на весни.

19. 5. 46.

•

Містимо в цьому числі журналу дві поезії А. Коломийця, написані у травні минулого року, в яких почувається подув передсмертної туги тепер уже покійного поета.

Редакція.

25-РІЧЧЯ ТЕАТРУ ЛЕСЯ КУРБАСА »БЕРЕЗІЛЬ«

1917 р. 29 вересня в київському театрі Бергоньє почав свої перші вистави „Молодий Український Театр“. Цей театр цілком виправдовував свою назву, бо складався виключно з молодих акторів (серед яких тоді був Л. Курбас, Гн. Юра, М. Терещенко) і ставив виключно нові українські і перекладні п'єси. З цим театром Універсальна Національна Революція 1917 р. вступила також на театральний український кін та раз і назавжди вивела наш театр із провінціально-етнографічного небуття.

1922 року „Молодий Театр“ перетворюється на „Березіль“, який під мистецьким керівництвом Леся Курбаса безкомпромісно пройшов свій надзвичайний шлях аж до національної катастрофи 1933 р., коли в одній гіантській могилі разом із мільйонами селян і робітників лягло розстріляне відродження 20-х років. Леся Курбас пішов на береги північного Крижаного океану, разом із ним зникли вsovітському концентраку драматург Куліш—побратим Курбаса, Й. Гірняк—улюблений актор геніяльного режисера та березілівська акторка О. Добровольська. Решті березолівців наказано було викорчувувати курбасівщину. Але з історії українського театру ніхто не вирве золотих старінок „Джімі Хігінса“, „Газу“, „Золотого черева“, „Седі“, „Народного Малахія“, „Мікадо“, „Хазяїна“, „Яблуневого полону“, „Маклени Граси“ та інших вистав „Березоля“. Перші вистави поставили „Березіль“ на рівень передових експресіоністичних театрів світу. Сам батько експресіоністичної драми Георг Кайзер приїджав на Україну подивитися на виставу своєї п'єси в „Березолі“. В цей період Курбас робив формальну революцію в театрі, розкладаючи реалістично - побутове мистецтво на складові частини. З цих частин він виділив і опрацював найбільше ритм. Деякі його перші вистави були просто побудовані на голому ритмі — і з цього боку досягали найбільшої досконалості. Це були експерименти деструкції і конструкції театрального мистецтва. Глядач здивовано дивився на рух оживлених театральних конструкцій, на звільнену від натуралистичних декорацій сцену, на актора, що часом перетворювався на гнучкого акробата... і нічого не розумів. Він не догадувався, що геніяльний режисер прочищує сцену від змертвілих аксесуарів старого театру, щоб дати місце новому.

Це мове, свіже, соковите по кількох роках деструкції прийшло і завоювало глядача: „Народний Малахій“, „Яблуневий полон“, „Хазяїн“, „Маклена Граса“ — це не тільки мові мистецькі форми, це нова думка, нова душа, нова українська людина, який

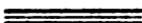
призначено творити новий світ. Формально беручи—це було нове мистецтво, в якому реалісти Садовський і Станіславський увійшли в синтезу з експресіоністами Г. Кайзером, Л. Курбасом, О. Меєрхольдом, плюс драматургічно-психологічний світ велико-го М. Куліша. Ідейно—це був голос оновленої революцією української людини. Ця людина однаково відкидала, як струхлявілій рабський малоросійський світ, так і новий бюрократично-брудний світ кремлівської комімперії. Це мистецтво несло на своїх прaporах гасло Хвильового—„*vita*“—життя! Це було мистецтво романтики вітайзму, в якому тисячолітні українські традиції поєднувалися органічно з гіантським поривом уперед до обріїв прийдешніх віків. Якому Хвильовий пророчив геніяльну синтезу елінської гармонії, фавстівської експансії і української схвильованої—а разом задумливої, чутливої—а разом до жорстокості твердої, ліричної—а разом такої ідко-гумористичної, за-коханої в минулім і традиціях—а разом такої революційно- динамічної душі. Поєднати ці протилежні елементи в творчій синтезі за допомогою всіх попередніх культурних надбань людства—це значить звільнити український світ від внутрішніх роздираючих його суперечностей, пустити ті динамічно - суперечливі сили по рівнодіючій нової творчої епохи.

Кремль не стерпів ні сатири, ні лірики „Березоля“, живою синтезою яких він був — цей театр. Сьогодні нема в Україні „Березоля“. Але є глядач, який захоплено дивився на Його вистави. Є актори, яких він виплекав. Є п'єси Куліша, які він ставив. Є культура і традиція „Березоля“.

Ні в якому разі не можемо здавати „Березоля“ до архіву історії театру. Його творці іще може живі за колючими дротами кацетів. Пісня „Березоля“—це пісня усього нашого ХХ сторіччя. Саме тому брудна реакція більшовизму урвала ту пісню, що чує в ній свій похоронний марш.

Наша еміграція може бути горда з того, що 25-річчя „Березоля“ відзначає близкую березолівською працею Драматичної Студії старого березолівця Й. Гірняка та цінною виставою „Народного Малахія“ в театрі Блавацького.

„Березоль“ ще весь у майбутньому.

В БОРОТЬБІ ПРОТИ ВЛАСНИХ СЛАБОСТЕЙ

(Із залі ІІ-го з'їзду МУР-у)

НЕНАТЕМУ

15-16 березня ц. р. в Новому Ульмі відбувся ІІ-й з'їзд об'єднання українських письменників на еміграції — „МУР“. Запорошена неустаткована таборова кімната, довгі покороблені грубі лави, такі ж два столи. Голова МУР-у — найвидатніший сучасний український повістяр — розставляє лавки, в кутку інший член правління розкладає виставку книжкової продукції МУР-у на примітивних не то канапах, не то ліжках. Стіл для президії накритий універсальним сірим унрівським коцом. Підлога в залі не помита. Жодної квітки, жодного портрета...

МУР — мистецький український рух! — без сестриної, без матеріальної опіки, убогий на увагу з боку оточення, убогий і матеріально. Муза — кепський організатор, а де знайдеш на вигнанні тепле уважне серце няні? А може тут якраз винен сам поет, що не завоював собі досі любов української емігрантки? Хто винен, що тепер нема в нас улюблених книг і навіть окремих віршів? А може це наша традиційна нехіть до форми?...

Невеличка заля виповнюється майже наполовину людьми, одягненими не ліпше рядового таборовика, але з обличчями назагал худішими, ніж можна бачити на таборовому майдані. Все ж тут досить весело. І то не тільки тому, що сакраментально таємниче видавництво „Куло“ поширює непомітно серед учасників з'їзду свої скабрезні видання, в яких часом дотепний сміх 'б'є в ніс гострим креоліном літературної санітарії.

ОБРІІ

Улас Самчук відкриває з'їзд. Кілька коротеньких привітань, і на трибуні перший доповідач Ю. Косач читає „Обрії нової драми“. Це не випадково, що драма — в першому пункті. Бо драма занепала в нас з арештом М. Куліша, і тепер цей жанр настирливо стукається в двері. Але чи не важить тут також і те, що ніхто з членів МУР-у після перших декларацій і року нищівної їх критики, очевидно, не відважується сьогодні на мистецько-ідеологічну програмову доповідь? Шкода!

Силкуємось нотувати думки доповідача. Це не легко, бо він швидко читає. До того ж, більш неспокійний і охочий до чужоземних новинок, ніж ґрунтовний і ясний, Ю. Косач інтригує і розчаровує разом. „Йдеться про те, як розв'язано сучасне драма-

тургічне завдання—створення синтетичного образу сьогоднішнього св ту, його міту... Логос і міт... Боротьба закінчилась поразкою раціоналізму та перемогою міту... Все дефінітивне стає мітичним... Фізика і філософія йде теж цим шляхом... Для імпресіоніста було головне — видимий світ. Тепер—реакція на світ... Не оточення формує мистеця, а мистець формує світ..."

Олівець нотує, а думка не⁶ погоджується. Навіщо, претендуючи на новаторство, впадати в такий анахронізм і продовжувати стародавнього Декарта, який так глибоко роз'єднав матерію і дух, що ми і досі не можемо їх поєднати. Навіщо раціо пропонує інтуїції, реально видиме-невидимому, „надреальному“? Людина є ненодільна, сьогодні вона більш ніж коли тужить за шілісним образом світу, і добре було б, якби наївні пересади позитивістичного раціоналізму XIX віку не спровокували ХХ вік назад, до середньовіччя. Хіба позитивісти не розширяли до безмежжя наш космос?

Але доповідач енергійно веде далі. Він цікаво оповідає про ребелію і перемогу експресіонізму над натуралізмом, про подвиги Георга Кайзера, Верфеля, Газенклевера, Корнфельда, Толера, Ко-кошки, Чапека, що були увертюрою до сучасної абстрактної драми. Згадав скрупним словом і українську драму: „Революційний чин українського експресіонізму („Народній Малахій“, „Патетична соната“, почасти „Диктатура“ і „Яблуневий полон“) заломився в соц. реалізмі Корнійчука“.

І тут оповідач відразу перейшов до постекспресіоністичної драми. Це сюрреалізм, який нібито визволяє надреальну енергію, сполучає речі реально несполучні, дає взаємопроникання реального і понадреального світів. Вираз ірраціонального є патос кощичного почуття. Соціальний міт Сартра, міт національного в М. Куліша. Логічність дается через натиск ідей і проблем, а не через побудову. Сюжет не грає ролі, він може бути запозичений. Важна є проблема. Роль регулятора виконує часом коментатор.

Промовець резюмує лінії сучасної драми: 1) ілюстративно-романтична. Історія не як реконструкція, а як вузол понадреального. (Клодель, Ш. Андерсон, Еліот). 2) Неокласична драма, що негує зміст на користь форми. 3) Екзистенціялістична драма з її показом потоку свідомого і підсвідомого. 4) Інтелектуалістична драма (Вольф, Ануї). Абстрактна або сюрреалістична драма чайбутнього — це синтеза реального і понадреального, багатопляновість, поєднання непоєднального. Вона — на шляху до створення класики. Це драма ідей і мітів. Її центральна проблема — людина, тому можна назвати її гуманістичною...

Промовець скінчив, а думаємо, що шляху до класики він таки не бачить. Що його туманна мітотворчість, як і сучасна евро-

пейська драма, хворі далі смертельною недугою конаючого трьохсотлітнього Європейського Відродження. Хвильовий мріяв про українську синтезу первісно здорового зерна Європейського Ренесансу, елінської цільності й українського віталізму. Але 20-ті роки українського Відродження сьогодні в МУР-і не в моді, бо... Державін ще рік тому назвав це „пружанством закордоном“.

ПРОЗА І ПОЕЗІЯ

Та ось і сам наш учений, проф. В. Державін доповідає про літературну прозу 1946 і початку 1947 р.р. Він підкреслив незмінно специфічну для української літератури диспропорцію між прозою і віршем, а потім дав ряд гострих, але поверхових оцінок окремих письменників. Наприклад: Домонтович скорше схематизує, ніж типізує образи. Косач — невигойний еклектик. Найкабінетніший та найегоцентричніший з українських письменників. Дає фальшиву екзотику. Учні Косача — Ю. Тис і В. Кричевський. Барокко Багряного відрізняється від барокко Косача так, як казацьке барокко від єзуїтського. З приводу традиціоналістів (Самчук, Чапленко) сказав, що найкраща з традицій — не надувати їх. Авенір Коломиєць — така ж само важка втрата, як і Аркадій Любченко. Дуже позитивно відзначив „Слогади про неоклясиків“ Ю. Клена, які відніс до напівартистичної, напівбелятистичної прози. Новелю Осьмачки — „Мудрець“ — вважає плямою на нашій еміграційній літературі, бо в ній автор робить наклеп на одного заслуженого діяча української культури. Досконалим зразком літератури для юнацтва є „Куркульська вілія“ Докі Гуменної. Іван Манило — єдиний в цілому нашему письменстві автентичний графоман. Все це пересипано ідкими колкостями проти літературного противника Ю. Шереха (фабрикування і касування геніїв, нездалість гасла національно-органічного стилю і т. д.).

Ю. Шерех — провідна фігура літературної критики — не залишив усе це без відповіді в своїй промові на тему „Року Божого 1946-го“. Але, на щастя, не обмежився на особистій полеміці. 1946 р., каже доповідач, має дуже скромні здобутки в поезії. Мабуть і 1947 р. не дасть рясних врожаїв. Причини: домоклів меч, що висить над нашою еміграцією і таборовість побуту, партійна дрібна гризня хуторянського стилю та аморальність нашої літературної свідомості. Є дві концепції організації літературного процесу: партійна і консолідаційна. Не зважаючи на перебування друкарень і матеріальних засобів у руках партії та сприяючу цьому фактам ліцензійну політику влади, шлях нашої літератури мусить бути незалежний. Бо поет — це голос доби, тоді як політичний пропагандист — голос дня. Бо письменників на еміграції дуже й дуже мало. Ми катастрофально

тонка плівка на еміграції, так само як еміграція є катастрофально тонка плівка на тлі цілого народу. Зрештою, консолідаційна концепція МУР-у витримала.

Літературних журналів минулого року майже не було. А як і були—то були без типу, бо букет імен—принцип наших журналів. Все ж літературна дискусія відбулась, порушивши ряд проблем, як от філософські основи літературної творчості (ідеалізм, матеріалізм, плюралізм), мистецький стиль (національно-органічний, європейський, класицизм, романтизм, реалізм), великої літератури, „живої“ літератури і т. д.

Шкода, що нема Юрія Липи, що відсутній в літературі Є. Маланюк, а все ж літературний есей є в здобутках 1946 року. Мемуаристика наша злагодилась творами Ю. Клена, Осьмачки, Віктора Бера. Дуже цікаві мемуари Гриневичевої про Франка. З перекладами в нас негаразд. Найгірші переклади в „Зені“, яке не використало для цього наявних в Австрії добрих майстрів цього великого діла — Ю. Клена і Масенда. Від деклямацій про Європу треба перейти до гарних перекладів.

Є загроза літературщини і переходу літератури в журналізм. Твори письменника—твори читача, про якого не можна забувати. Може письменник повинен мати другий фах і вийти з табору, щоб знайти шлях до життя і читача. Критика наша звертає багато уваги на позірні літературні величини (як от Манило або класицизм Державіна), а пропускає без уваги вихід невиданих творів Л. Українки, дуже цікаві поетичні виступи Стефановича (в газеті „Християнський шлях“). Неокласицизм віджив своє. І коли Орест хоче жити, як поет, то мусить порвати із мертвими оковами класицизму. З книжкових появ 1946 р. — найбільша „Апостолі“ В. Барки. Якщо Барка і Багряний прийшли до Біблії через Шевченка, то Ю. Клен може прийти до Шевченка через Біблію. Вірш Маланюка „Камінь“—вираз глухої втоми. „Т.О.“ Л. Лимана — може найвишуканіший вірш минулого року... Самчук і Косач обое переборюють крихкість. Не працюємо з літературною молоддю. Чи є вона в нас?

Свої фрагментарні міркування доповідач закінчив таким узагальненням: у німців панує проблема вини і кари, у французів—волі і особи, у американців — включення особистості в світ. У нас — шукачня національного кореня.

Температуру і рівень з'їзу підніс загальний звіт Уласа Самчука про діяльність МУР-у в 1946 р. Ми протягом року, каже Самчук, відчували в нашій організації якесь верхів'я. Ми — все таки єдність, хоч і дуже різні. Ми знаємо себе серед інших. Розвиваючи в собі почуття фахової солідарності, змагаючись між собою, воюючи за свої погляди, ми повинні висувати позитивне „за“ і позитивне „проти“. Коли ми віддамо почуттю толерант-

ності перше місце, то наша різноманітність буде не мінусом, а найліпшим плюсом.

Відповідаємо за всіх, але нікто не відповідає за нас. Письменників у нас належно не цінити, лише хотіть їх дешево використати. Не мусимо йти до хлібодавців—партійних груп. Бачимо від Котляревського похід живого слова, що відчуло повстання народу, засудженого на смерть. Політика наша відстає більше, ніж література. 1917—23 р.р. політика стояла на рівні Котляревського, а сучасна наша політика є на рівні Кониського і Грінченка. Розвиток нашої духовості йде від етнографії через політику до людини. Мистець має завдання витворити дистанцію між людиною і її іншим оточенням.

Дбати за стиль життя письменників—необхідна річ. Недавно я довідався, як про цей життєвий стиль ваплітян турбувався Хвильовий.

Далі доповідач говорив про пляни: власне мурівське видавництво, власні фонди (аж до власного кошта в одному із світових банків), світова організація українських письменників і мистців, солідна ділова постановка організаційної праці МУР-у (досі МУР не мав ні одного платного урядовця). Подякував ініціаторам і фундаторам МУР-у, а також Шерехові, Костецькому і Подолякові за ділову працю в правлінні МУР-у.

З ділового звіту Костецького Ігоря з'їзд, між іншим, довідався, що кількість членів МУР-у на 1. 1. 1946 р. становила 41, а за рік прийнято 6 членів. Вийшло за рік 32 видання з маркою МУР-у („Золота Брама“), в тому три теоретичні збірники „МУР“, перше число журналу „Хорс“, а в час з'їзу вийшли з друкарні повісті Самчука „Юність Василя Шеремети“ т. I, роман Багряного „Тигровови“ т. I, великий розміром Альманах МУР-у з новими повістями, новелями, поезіями і критичними статтями найвидатніших представників української літератури на еміграції. Якщо зважити, що ревізійна комісія підтвердила грошове сальдо каси МУР-у на 9 марок, то трудно вимагати від наших письменників більшої продуктивності. Тим паче, що майже кожен із письменників має в течії готові більші і менші твори, що ждуть свого видавця.

Ми не відзначили тут за браком місця дискусій по перших трьох доповідях і по звітах. Вона виявила здорове незадоволення письменників і критиків собою, своїми доробками, своїмі шуканнями, а також непоборне хотіння увійти міцним складником у надзвичайні життєві змагання сучасної української і світової доби.

„В епоху великих болінь, шукань і блукаль не сміємо зводити свою дискусію до особистих шпичок, до порожніх перепалок,—сказав один із письменників-диспутантів Ів. Багряний. — Мене,

як письменника тримає не така критика, а читач, який буде боліти над твором і носити його, як казав Яновський, у торбі поруч із хлібом".

Щасті Боже! Бо нелегка і важлива це річ — дати читачеві книжку, таку ж насущну і необхідну для нього, як хліб.

Особливо на чужині.

* * *

Під вікнами з'їзду шумлять мутні води весняного Дунаю. Вони біжать на схід крізь руду німецьку землю, крізь темні баварські ночі, і десь, за тисячі кілометрів, подолавши тісні гори й ущелини, черкають об південний край української землі. Ідуть широким гирлом у вічне і воїстину чорне сьогодні українське море.

=====

ПРИЧИНКИ*) до новітнього українського літературного руху

1.

Гарні жінки часто користуються кривим дзеркалом, яке дуже спотворює їхнє обличчя, зате дає побачити в побільшенному вигляді кожну засмічену зморшку чи найменший прищик і порошинку.

Таке криве дзеркало дістало в Авгсбурзі недавно і наша емігрантська літературна братія, і це може найвірніший симптом оздоровлення нашої л тератури. Називається це дзеркало „Куло“ — тобто „Культурно-літературна Окадемія“. Це веселе видавниче товариство, до якого причетні навіть авторитетні вчені і філософи, видало досі збірку поезій Ждана Криці „Стигла кров“ з багатьома псевдовченими примітками та оригінальні вірші Януарія Канупаса „Шерех історії“ з читирьома додатками, що подають рясну хроніку діяльності „Кула“ та силу-силену коментарів, перед якими бліднуть праці славетнього коментатора Авероеса.

Збірка Януарія Канупаса має на обкладинці портрет поета-автора, надзвичайна серйозність, рішучість, а заразом замисленість обличчя якого зіпсована чомусь звичайним канцелярським штампом *Ungültig*, що перекреслює демонічний лоб поета. В приватних розмовах видавці божилися, що аж ніяк не хотіли цим

*) „Причинки“ — галицьке слово, відповідає німецькому *Beiträge*, має бути одного походження з прикм. „причинний“.

натякнути та велики розумові вигляди поета, а лише додати авторові, який з п'ятихвилинним запізненням прислан до місця читання листа, що він передумав і хоче, щоб його перша мірка вийшла без портрета.

Януарій Канупас—це псевдонім справжнього поета, який, викладаючи в одній таборовій гімназії історію укр. літератури, багато привернувши програмового часу присвятити вивченю дільниць його безсмертних віршів. Оскільки в Баварії з усіх видавництв лише Ів. Манило погодився був видати збірку Камупаса (та й то, як кажуть, за золотий годинник), то „Куло“ пішло назустріч матеріально незабезпеченному поетові і видало його збірку з портретом, виславши йому навіть поштою 50 марок гонорару.

В цій збірці уважу нашу притягає поема „Цигани“, в якій подибуємо такі незрівняні рядки:

Народність це, що має бутність,
Живучи в промислі легкім,
Серед степів спокон віків?
Чи нація, що самобутність
Свою веде вже тьму років?
І гине у мою присутність,
Не маючи шляхів в майбутність,
Без лицарів і вояків.

В „Легенді про Ромула і Рема“, до якої додано авторове мотто „Вважаю свій стиль за неокласичний“, натрапляємо на такі перлини:

Вовчиця тих дітей зловила,
По вовчому до них завила...
Вовчачим молоком поїла ...
Поки ростилися близнятa,
Носилися з села ягнятa.
Лютивсь нарід вовчатам тим.
Звірина та росла проклята.
Ніхто не знов, що то царята,
Якими заснувався Рим.

„Куло“ також жваво реагує на всі події громадського та літературного життя. З приводу з'їзду МУР-у воно виносить жартівливу резолюцію: „Кулу“ відома одіозність його діяльності. Елефантіязис фізіосоціальної корпуленції є зворотнопропорційна інфантильності мислення“.

Містить воно також „бібліографію“ та „оголошення“, як напр. про вихід у світ збірки серафічних віршів Намовлятусенька „Барка апостолів“, або подає „відгуки преси“ на появу збірки Ждана Криці, цитуючи рядки з одного вірша Л. Полтави:

Перетерла проклята криця
Сиру землю і сірий край,

друкуючи слово „криця“ з великої літери.

„Куло“ сатиризує, може дехто на нього й ображається, але воно є реакція проти тої легковажної фабрикації „геніїв“ та „пророків“, якої стала допускатися до декого по-приятельському настроєна або некритична критика, оперуючи без критеріїв і фактів.

ІНТЕРВЮ

з директором в-тва »Куло« Жданом Крицею

Довідавшись, що прибув пан Ждан Криця, щоб заснувати в Австрії філію „Куло“, редакція відрядила до нього свого співробітника Дивніча, і між ними відбулася така розмова:

Дивнич. Звідкіля Ви прибули?

Криця. З Німеччини.

Дивнич. Чим, на Вашу думку, Австрія вигідно відрізняється від Німеччини?

Криця. Нічим! Вона так само ґрунтовно притрущена попелом імперій, як і Німеччина.

Дивнич. А що Ви можете сказати про нового і, як кажуть, надзвичайного поета Порфирія Горотака?

Криця. Заздрю! Бо його світ і досі ще ні разу не тільки не впіймав, а й не бачив. А я після лісу вже тричі сидів за Справу.

Дивнич. Які нові видання готуєте Ви в Баварії?

Криця. „Сучасники“ і „Нащадки“ Безпотомкина Тавріческого, цебто другу і третю частину його трилогії, що її перша частина „Предки“ вже вийшла у вас друком. А потім мемуари Гамільтонара Барки картагенською мовою, шкільне видання, що витіснить Цезареве „Де белло Галліко“.

Дивнич. А що з перекладом?

Криця. П'єр де Воль-Аніяк, „Земля кигиче“.

Дивнич. Вперше чую це ім'я.

Криця. Він недавно дістав де-голівську нагороду за новелю „Каструля“, що її під наголовком „Пательня“ вже перекладено на польську мову.

Дивнич. Що ви скажете з приводу того, що на прем'єрі Ю. Косача „Задрига“ публіка реготала в трагічні моменти і пла-кала в моменти комічні?

Криця. Скажу, що нарешті автор діждався заслуженого визнання.

Дивнич. Хто, на Вашу думку, виявив найбільшу саможертовність для нації своєї?

Криця. Ганді і Шаян.

Дивнич. Як ви задивляєтесь на новий правопис „Окадемія“ замість „академія“, що його за зразком „Александр“ пропагує Ваше „Куло“?

Криця. Вважаю його за єдиний вірний: Так само слід писати замість „аристократи“ — „орестократи“. Це написання вже пріщеплюється в неокласичних колах Авгсбургу. Отож і „Омерика“ від грецького написання імені „Гомер“.

Дивнич. Куди, на Вашу думку, будуть скеровані де - пі?

Криця. Куди б їх не скерували, вони однаково потраплять до Патагонії.

Дивнич. Які у вас докази на те?

Криця. Про це краще поінформований Леонід Полтава.

Дивнич. У Вашій інтерпретації ця географічна назва набирає сенсу, тоді як незрозуміле „Патагонія“ нам нічого не каже.

Криця. Еге ж! Так само псують цілком українське слово „морока“, подаючи його в італіянізованій формі „Марокко“.

Дивнич. А як Ви дивитеся на новий карбованій вираз „запроторені особи“?

Криця. Гадаю, що то чистісінька друкарська помилка. Має бути „запросторені“, бо ж подаються вони у далекі, невідомі простори.

Дивнич. Що ще у вас нового в Німеччині?

Криця. В Ульмі скликаний був з'їзд початкуючих поетів, на який прибули, між іншим, початківці Л. Лиман, Л. Полтава та І. Качуровський.

Дивнич. Качуровський поїхав, як представник від нашої спілки письменників, щоб нас поінформувати.

Криця. Кажуть злі язики, що Й Клен, наслідуючи англійський звичай, таємно послав свого „спостерігача“, щоб довідатись з тої лекції, як йому далі плянувати „Попіл імперій“.

Дивнич. Про це не знаю, але на підставі одержаних інформацій ми постановили запросити шановного прелегента до Австрії, щоб уділив і нам трохи мудrosti.

Криця. Раджу вам тоді відрядити рецензентом Порфирія Горотака.

Дивнич. А чи не появилися в баварській пресі вже відгуки на наші „Літаври“?

Криця. Про них ще перед появою їхньою написав був Янушарій Канупас:

Казкові крилися кентаври...
Копит іх біг, мов дзвін літаври.
Всі войовничі, як ті маври.

Про це дивіться сторінку 8 його збірки „Шерех історії“.

Дивнич. Хто, на Вашу думку, перший і другий поет України?

Криця. Другий—то співець „Слова о полку Ігореві“, а перший, безумовно, Осьмачка.

Дивнич. Що промовляє на користь такої думки?

Криця. Прочитайте вірш до принца українського, надрукований в „Українських Вістях“, де знайдете порівняння обох поетів.

Дивнич. Чи нема у вас ще якої сенсації в Баварії?

Криця. Еге ж. „Час“ запропонував: собор св. Софії переіменувати в Андріївську церкву, а Андріївську церкву назвати собором св. Софії, а потім пам'ятник Хрищення Русі назвати Аскольдовою могилою, перенести туди Аскольдові моші, якщо удасться їх відкопати. Перший проект подано у різдвяному, а другий у великоцьному числі „Часу“ з відповідними репродукціями.

Дивнич. А навіщо ця переміна назв?

Криця. Бо надокучило називати речі протягом століть однimi й тими самими іменами.

Дивнич. Отож, коли вживається в мові виразу „часто-густо“, то чи ж не можна було б замість „часто“ назвати „густо“ і навпаки?

Криця. Авжеж. І з цього цілий ряд висновків: Замість „Час“ ми казали б „Гус“, замість „Марко Безщасний“ — „Марко Безгусий (або „Безгузий“), замість „Чорногуз“ — „Чорночас“. А крилатий вираз „дайош часи“ ми замінили б виразом: „дайош гуза“, що подекуди спричинилося б до забарення темпу павперизації людності.

Дивнич. Алеж коштом наражання на мотлошення певної частини тіла.

Криця. Нічого, той „циферблят“ витримає!

Дивнич. (підімаючи очі до ніба і цитуючи Тичину): О, прекрасний Час, неповторний Час!

Криця. Ви забули у Вашій цитаті зробити відповідну заміну речівника. „Куло“ незабаром скличе комісію, щоб перевести потрібну реформу мови.

Дивнич. Дякую за цінні відомості. Куди ж я моого капелюха запроторив?

Криця. Ось він! В цьому випадку справді треба казати „запроторив“, а не „запросторив“.

Дивнич. Ще у мене прохання: як перейдете назад на-зеленою границю, то з першого міста телеграмою поздоровте Януарія

Канупаса з іменинами, що припадають на 4 травня. Кланяюсь, пане директоре!

Криця. Камбрбум!

Дивнич. Що Ви сказали?

Криця. Це по-гонолюльски „прощавайте“.

Дивнич. Ага! Бувайте!

РЕЦЕНЗІЇ

З ПРИВОДУ ПОЯВИ »ХОРСА«

Треба панглосівського оптимізму, щоб не помітити, що в нашому літературному процесі сьогодні поки цо переважає не так сама література, як розмови про літературу. В хаосі не завжди виразних шукань і самовизначенень, одержимі меркантильним духом видавці кидакутися на поширення паперової макулатури (аби „штимувало“ з їх грошовими розрахунками), а журнали, яких досить багато, часто тільки „загрожують“ бути літературними, і, не жаль чи нащастя, гинуть, не встигаючи здійснити свої погрози. Найповажнішу лінію в цьому блуканні манівцями зайняв МУР, що об'єднує кращі літературно-мистецькі сили української еміграції без огляду на напрями, стилі, літературні смаки і т. д. Після двох солідних теоретичних збірників під маркою МУР'у вийшло тепер перше число журналу „Хорс“. Першим воно є і в ширшому сенсі цього слова, як журнал європейської міри, про який є що сказати.

„Хорс“ яскраво відбиває досягнення й слабості нашої літератури. І з цього погляду поява жур-

налу наводить на ряд цікавих висновків.

Слабість сьогочасної української літератури, що виразно позначилась і на першому числі „Хорса“, у відставанні прози. Впорядчики ледве спромоглися на такий товстий зошит добрати три новелі. А з них лише „Апостоли“ В. Домонтовича вигідно вирізняється викінченістю і художньою досконалістю. Значно краще становище в ділянці поезії. В „Хорсі“ натрапляємо на добрані зі смаком поезії майстрів старшого покоління, що „дійшли свого зросту і сили“—Є. Маланюка і Ю. Кленна. Зокрема „В початку світової ночі“ (Є. Маланюк) і „Плач Еремії“ (Ю. Клен), не ризикуючи впасти в крайність, можна зарахувати до шедеврів сучасної української поезії. З продукції молодших авторів чудові фрагменти з поеми Л. Полтави „Нестор“. Синтезуючи досягнення сучасної поезії з вдалою стилізацією, поет, наче той співець євшан - зілля, доносить до читача живе дихання літописних часів.

Другою хворобою нашої літератури є нічим не виправдане прагнення до оригінальності цією аумисного калічення форми й змісту твору (див. про це докладніше в разделі „На літературні теми“). „Хорсівці“ теж поважно слабують на цю модну хворобу. Стрілка їх компасу робить такі шалені повороти (декларативна стаття „З компасом“), що ні ви нахідники його, ні тим більше прихильники мистецтва взагалі не змогли б далеко зйти з таким компасом. На щастя, ї самі конструктори не дуже покладаються на цей інструмент, від чого „Хорс“ тільки виграє. „Вихилиси“ І. Костецького („Божественна лжа“) ї

В. Орлика („З нас угорі сміється сонце“) нагадують Тобілевичевих Пузирівен, які ходили теж „вихилисом“, щоб довести свою вищість над селянським оточенням, не розуміючи, що це тільки підкреслює їх провінційність. Невідомо тільки, хто кого наслідує—Орлик Костецького, чи навпаки.

„Немає більше кордонів. Ніколи ще країни не були так тісно між собою звязані, і ніколи література не мала менше шансів жити власними традиціями“. (З декларації французького видавництва „Les 5 continents“). Так дозволяє собі говорити література, що посідає одне з провідних становищ у світі. Але так мусить думати й ті, що до вершин світового мистецтва прагнуть, що, не боячись визнати свою слабість, на-

магаються Її подолати. В українській літературі сильні ще до недавна голоси за „самобутність“ всякої цією поступово слабнуть. В цьому доказ сили й сміливості нашої літератури. „Хорс“ в цьому напрямі вязяє сміливу й беззастережно правильну лінію, підкреслено включаючись в загальний літературний процес. Певна строкатість у доборі перекладів (Готфрід Страєбурацький, Ляо Джай, Петrarка, Гельдерлін, Гейнгвей, Хуан Гарсія де Льорка, Карел Шульц) багатоючий міжнародній мистецький огляд тільки підкреслює широкий діапазон зацікавлень українських письменників світовим мистецтвом.

Повторюємо, „Хорс“—перше видання, в якому є що прочитати і є над чим подумати. Зазначимо ще тут побіжно, що критичний розділ стоїть на високому рівні, зокрема дуже цікава стаття Ю. Шереха „Поезія Миколи Зерова“. Поява „Хорса“—визначна подія в літературному житті, що вихідить за межі суто еміграційних вимірів. Це явище всеукраїнського формату. На його прикладі наявіть скептики мають змогу перевонятися, які великі потенціальні можливості має українська література. Не кажучи вже про оптимістів, що не далі як цього року готуються записати нові спохальні твори до фонду Великої Української Літератури. Да, Боже!

І. Кошелівець.

Республіканський конкурс на кращі сучасні радянські п'єси

Комісія у справах мистецтв УРСР і Спілка Рад. Письменників України оголосили конкурс на кращі сучасні радянські п'єси з метою піднесення ідейно-художнього рівня репертуару театрів, створення яскравих повноцінних сучасних п'єс, які правдиво змальовують життя радянського суспільства в його невчинному руху вперед, сприяють дальшому розвиткові кращих рис у характері радянської людини та виховують трудящих і зокрема молодь у духу комунізму.

Подані на конкурс п'єси повинні пропагувати споконвічне братство українського народу з ве-

На 60 театрів в УССР, знищених у часі війни більшість уже відбудована і працює. Взагалі в Україні працює 118 театрів, з чого на західні землі припадає 16. Але ж у більшості українські театри грають російські п'єси.

Вчені жінки. У Харкові відбулася недавно конференція вчених жінок в Україні. В конференції взяло участь понад 700 жінок

віким російським народом, братерську єдність усіх народів ССР, активно сприяти боротьбі проти всіяких проявів реакційної ідеології, зокрема проти українсько-німецького буржуазного націоналізму.

У конкурсі можуть брати участь усі громадяни ССР.

За кращі драматичні твори встановлюється сім премій і пять заохочувальних нагород: дві перші премії по 25 тис. карб., дві других премії по 20 тис. карб., дві третіх премії по 15 тис. карб., п'ять заохочувальних винагород по 5000 корб.

і виголошено 76 доповідей на різних наукові теми з ділянки суспільних наук, природознавства техніки, медицини та інших.

Мистецька вистава. Третій дистрикт УНРРА в Баварії організував виставу українського й лотиського мистецтва в Регенсбурзі. Були такі ділянки: мальство, різьба, вишивка, теканини, килими, графіка, ювелірство тощо.

Помер Філарет Колесса

У Львові помер академік Філарет Колесса, визначний український науковець в ділянці української етнології й музикології. Покійний був цільним дослідником української народної пісні. Досліджував музичну будову, ритміку й мелодику народної пісні, а вис-

ліди своєї праці друкував у „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“ та в заграничних наукових журналах. Свої досліди використовував в оформленні хорових пісень, і в цій ділянці він особливо визначився, бо до праці брався із знанням, озбро-

сній науковими дослідами. Одним із перших збірників була „Наша Думка“ на чоловічій і мішані хори, „Козаки в народніх піснях“ і

6. ін. В 1946 р. вийшла друком його книжка п. и. „Українські народні думи“, де була частина наукових дослідів.

В Парижі помер у березні ц. р. французький письменник Жан Ришард Блок в 63 році життя. Був учасником першої світової війни, добровольцем в еспанській громадянській війні по сторо-

ні комуністів та учасником французького руху спротиву проти німців від 1941 року.

Блок був комуністом і приятелем Сов. Союзу.

Літературна студія у Львові

При редакції журналу „Радянський Львів“ створено недавно літературну студію для письменників і поетів - початківців. В студії, яка дедалі ширше розгортає свою роботу, вчиться 15 молодих літераторів. Консультацію початківцям дають львівські письменники Петро Козланюк, Антін Шмігельський, Ірина Вільде та ін.

Студійці на своїх творчих вечорах обговорюють нові романи, повісті, оповідання, поезію. По-

чатківці Марченко, Ковінев, Кочкарьова, Бондаревський, Рядченко, Тютюнік, Автомонов та ін. виступають з своїми творами на сторінках журналу „Радянський Львів“, а також у столичних періодичних виданнях.

Правління львівської організації Спілки радянських письменників України підготовляє до видання літературний альманах з творів молодих письменників.

Вшанування пам'яті Т. Шевченка

Громадськість Києва вшанувала пам'ять Тараса Шевченка. На підприємствах, в інститутах, школах, театрах і клубах міста проводилися шевченківські вечори.

У Київському державному університеті ім. Т. Шевченка відкрилася виставка літератури, присвячена життю і творчості геніяльного поета. Тут показані рідкісні видання „Кобзаря“, випущені в 1840, 1860, 1867 рр., а також матеріали про перебування Т. Шевченка в Києві.

Інститут літератури Академії наук УРСР відновив перерване війною академічне видання творів

великого українського поета-демократа.

До шевченківських днів здано до друку третій том, що включає ряд драматичних творів Шевченка, написаних російською мовою. У третьому томі вміщені також написані російською мовою повісті — „Наймичка“, „Варнак“, „Княгиня“, „Музикант“, „Каштанша“ та ін.

Відповідальний редактор видання — дійсний член Академії наук УРСР О. І. Білецький.

На відзнаку шевченківських днів відділ шевченкознавства інституту закінчив біографію великого поета. Обсяг праці — 18 друкованіх аркушів.

Інститут літератури, бюро пропаганди Академії наук УРСР, Спілка радянських письменників України і Будинок учених провели літературні вечори, присвячені творчості геніяльного кобзаря.

Музейництво в Україні. В Україні відкрито після війни 90 музеїв—історичних, краєзнавчих, літературних та інших. Тепер музеї займаються збіркою документів про боротьбу з німецьким окупантом.

Новий лік. Український учений Кульський винайшов новий лік на хвороби горла, нух, і ін. Цим ліком є т. зв. срібна вода

(звичайна вода з домішкою 0,05 відс. срібла), що легко вбиває бактерії.

Мистецьке життя.. Нова п'ятирічка передбачає значне збільшення театральних акторів та мистців. Чотири музичні консерваторії, дві театральні судді та мистецькі інститути працюють над вишколом молодих мистецьких сил.

Річна продукція книжок у Франції

У 1945 році французькі видавці опублікували 7.294 томів: 113 в чужих мовах, 190 перекладів і 6.988 своїх авторів. У 1946 році помітно загальний зрост: всього 9.522 томи, з того 209 в чужих мовах і 421 перекладів.

гри, спорт: 1.129. Юридичні науки і соціологія: 1.185. Історія і географія: 1400. Археологія і мистецтво 279. Лінгвістика і література (романи, есеї, поеми, драматичні твори) 2.982.

(*La garett des Lettres*)

Ця загальна продукція поділяється так: твори загального характеру (словники, бібліографія тощо) 31. Релігія: 781. Філософія і педагогіка: 359. Математика, фізика, хемія: 42. Медицина: 371. Техніка,

Вийшов у французькій мові переклад „Мертвих душ“ М. Гоголя. „Мертві душі“— пише рецензент у журналі „Рачи“ (ч. 29, квітень 1947), — „найкращий твір Гоголя і шедевр світової літератури“.

БІБЛІОГРАФІЯ

Островерха Михайло: *Nihil novi. Міркування на мистецькі теми*. Штутгарт 1946, 150x110, 70 ст. Накладом „КЕП“. Друкарня *Beiseldruck*, Штутгарт. Обгорта: Володимир Січинський.

Бажанський Михайло: *Мозаїка квадрів в'язничних*. (Бібліотека Політичного В'язня, випуск 1. Накладом Товариства Українських

Політичних В'язнів. Ашафенбург, 1946, 227x150, 157 ст. Обгорта: проф. Січинський.

Криця Ждан: *Стигла кров*. (Вибір із віршів 1942—45) Фіссен, 1946. 200 x 146, 16 ст. Видання „Куло“. (циклостильне видання).

Календар-нотатник на 1947 рік. Видавництво „Нові Дні“ Зальцбург 1946, 143x103, (16) ст. 9.

З М І С Т

	Стор.
1. ФИЛИПОВИЧ П. — Із збірки «Земля і вітер»	3
2. ЗВИЧАЙНА О. — Золотий потічок	5
3. ГОРТАК П. — Таємнича міледі	20
4. КЛЕН Ю. — З поеми «Попіл Імперій»	21
5. ЯХНЕНКО Н. — В шпиталі	23
6. РОМЕН Л. — До білих рабів	33
7. ГЕРКЕН Н. — Патриціянська поезія або дві стихії в творчості Ю. Клена	34
8. КАЧУРОВСКИЙ І. — Сніжні сонети	52
9. КОШЕЛІВЕЦЬ І. — Стиль <i>surmaderne</i>	55
10. КОЛОМИЄЦЬ А. — Пхаємо тачку життя	57
11. — „ — Мов гости весільні	58
12. ДИВНИЧ Ю. — 25-річчя театру Леся Курбаса «Березіль»	59
13. — „ — В боротьбі проти власних слабостей	61
14. Причинки до новітнього українського літературного руху	66
15. Інтерв'ю з директором в-ва „Куло“ Жданом Крицею	68
16. КОШЕЛІВЕЦЬ І. — З приводу появи „Хорса“	71
17. Хроніка	73
18. Бібліографія	74

